BIANCHINI, AMADEUS

Sörmländska socknar : gårdar, byar, herresäten, kyrkor och deras minnen. : [Saml. 1]: h. 3 : Aspa, Ludgo

Gullberg

1919

EOD - Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 12 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!
Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400- till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

■ Få samma utseende och känsla som med originalet!
■ Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
■ *Sök:** Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
■ *Klipp & klistra:** Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).
*Ej tillgängligt i varje e-bok.

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.
■ Villkor för användning: https://books2ebooks.eu/csp/sv/nls/sv/agb.html

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 40 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.
Sök böcker tillgängliga för den här tjänsten: https://search.books2ebooks.eu
Mer information finns tillgängliga via https://books2ebooks.eu boken.

NDSKA
NAR

1-2a*

CHINI

HOLM
-49

AMADEUS BIANCHINI

Sörmländska socknar

BYGDESKILDRINGAR

HÄFTET III. **ASPA · LUDGO** KR. 3: 50

C. L. GULLBERGS FÖRLAG

ASPA

KULTURBILDER FRÅN FÖRRA SEKLET.

Runsten vid Aspa.

I.

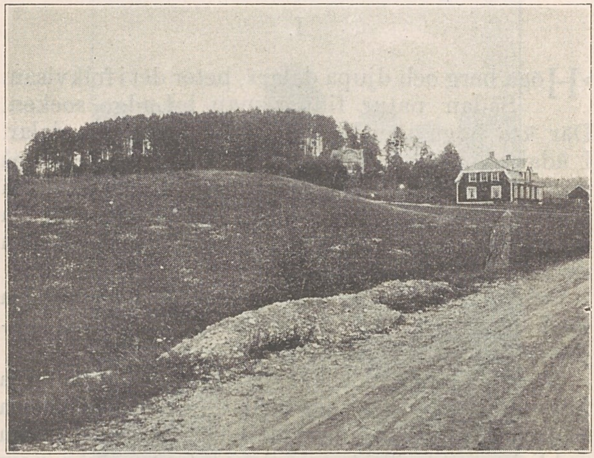
»Höga berg och djupa dalar», heter det i folkvisan. Sådan natur finner man i Ludgo socken. Där äro höga berg och emellan dem djupa dalar. I ådalen mellan Eknaren och Ludgosjön och på norra sidan av den senare ligger det mesta och bästa av socknen. Särskilt kring Ludgosjön ha vi ett natursceneri, som är både storslaget och romantiskt.

Och här i denna romantiska nejd ligger Aspa med gästgivargård, mejeri och handelsbod, epidemisjukhus och läkarebostad.

Kommer man från Nyköping eller Gnesta, Aspa ligger ungefär halvvägs mellan dessa orter, störta vägarne brant ned mot dalbottnen. Den första anblicken, likgiltigt om man kommer från norr eller söder, är hänförande. Det är ett panorama, som man länge minnes. Man har då de vita och röda husen vid Aspa, dalgången och sjön djupt inunder sig, och på norra stranden av sjön höjer sig kyrkans spetsiga tornspira upp ur lummiga lövträdsgrupper. Närmast Aspa ligga sanka ängsmarker, som höst och vår översvämmas, längre ut vidtar blad- och kolvass och där bortom glittrar sjön, lång och smal, ett silverband, inramat av mäktiga bergskammar.

Aspa är en gammal boplats, därom vittna de runstenar, som finnas där, därom vittnar en tingshög, och ett domslut finnes ännu i behåll utfärdat *»in Aspulöt, communi placito provinciæ Röntunum»* år *1431*.

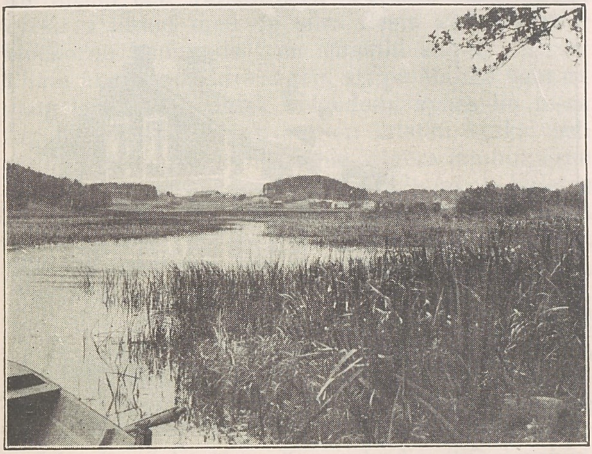
Förbindelserna mellan vår tid och den gråa forntiden äro, besynnerligt nog, alldeles avklippta.

Aspa tingshög invid doktorsbostaden.

Det finnes ingen tradition, ingen hågkomst från far till son, steget tyckes vara alldeles för långt emellan forntid och nutid. Den längsta period, som minnet överspinner, är ett par hundra år, och vi få vara glada åt det. Sedan förlorar sig allting i det absoluta dunklet, den absoluta tomheten. En bizarr folksägen kan understundom giva någon ledning. Men ytterst sällan påträffas

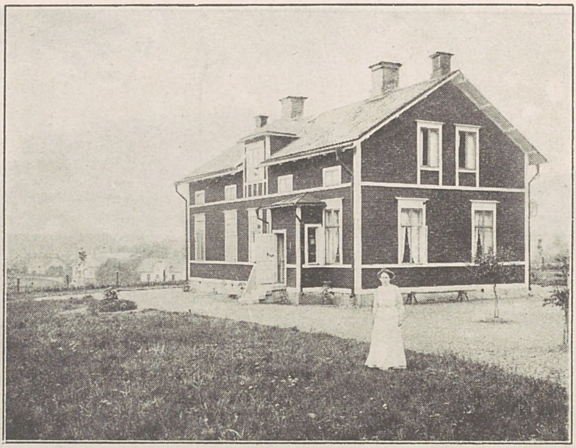
någon folksägen, som har verklig historisk eller förhistorisk grund. Detta är besynnerligt. Det tyder på andlig slapphet, försoffning, ty intresset för hembygden och dess minnen, förfäderna och deras öden borde väl, tycker man, vara levande i folkets själ. Det finnes orter, där det finnes lämningar efter anmärkningsvärt stora byggnads-

Ludgosjön, i bakgrunden Aspa.

företag. Men om man frågar ortsbefolkningen, vet den absolut ingenting, och stenarne äro stumma. I skogen vid Båvenshult i Ludgo, strax intill Sofielundsvägen, finnes ett stenröse, som tydligen en gång tjänstgjort som byggnadsgrund för något större hus. Nu står därav inte mycket åter, enär sten bortförts därifrån och använts till nybyggnader i närheten, men det, som är

kvar, är i alla fall imponerande. Frågar man folket i orten, så får man den upplysningen, att man en gång haft för avsikt att förlägga Ludgo kyrka dit, men att denna plan fått lov att övergivas, enär det, som byggdes upp om dagen, revs ned av osynliga händer om natten. Sedan man tillgripit det gamla beprövade medlet med

Epidemisjukhuset.

tvillingstutarne och låtit dessas av slumpen ledda steg bestämma byggnadsplats, blev kyrkan sedermera uppförd, där hon nu står, av en fröken från Öster-Malma. De stora sätesgårdarne uppstodo icke förr än på 1600-talet, Sverges storhetstid med rätta kallat, och Ludgodawi omtalas redan år 1314. Jag ber att här få påpeka, att prästgården ännu behållit det gamla namnet

Davik, härlett från Ludgodawi. Berättelsen synes således vara fritt omstuvad efter allmogens omdöme och begrepp och, som sig bör, tillsatt med en liten lagom portion av trolldom. Beträffande den omtalade fröken, så har hon alldeles säkert existerat, men hon har icke uppbyggt kyrkan, men väl låtit tillbygga den, en fröken på Öster-Malma skall sålunda ha varit »byggherre» för tornet och vapenhuset. Fordom hade denna kyrka i likhet med de allra flesta andra kyrkor klockorna hängande i en särskild stapel. En av Tham åberopad äldre sägen, att på Malma ägor en gång legat en hednisk helgedom, synes ha mera fog för sig än sägnen om en kristen kyrka, och skulle dessa murar måhända utgöra lämningarne efter detta av Tham omnämnda tempel. Kristus eller Frey, kyrka eller tempel? Man har hört, att där en gång hållits gudstjänst, och gudstjänst förbinder man ju gärna med en kristen kyrka.

Här skulle således en gång ortens folk ha samlats, här skulle ha offrats djur och människor av grymma hednapräster. Under det sotiga tak, som en gång rest sig här, skulle den fräna lukten av bränt kött ha svävat, och på stenarne skulle en gång blod ha droppat! —

Icke långt härifrån ligger Ludgo missionshus. Därifrån höres om söndagarne orgelspel och psalmsång. Här samlas fortfarande ortens folk, men ej för att offra levande varelser, utan i ödmjuk dyrkan av den »bleke guden», som själv vart offrad.

Aspa tyckes länge ha varit en centralplats för orten. Här fanns en mycket frekventerad krog, och den utövade på många bland ortsbefolkningen en magnetisk dragning, särskilt voro soldater och hantverkare ivriga krogkunder. Där sutto de

hela dagarne, där lade de ned sina hopsparade slantar, och där vordo de småningom omdanade till de original, som de en gång blevo. Såsom sådana ha de på sätt och vis gjort sig odödliga och leva ännu kvar i folkets mun och minne.

Gubben Hess var soldat för Sättra och bodde vid Johannesberg (en tid även vid Slahagen). Vid sidan av krigaryrket drev han tunnbinderi. Han förfärdigade brännvinstunnor till bränneriet vid Aspa. Han var ganska ettrig på gamla dagar. En gång laggade han en tunna, som blev så stor, att den inte gick ut genom dörren. Då försökte han att ta ut den genom fönstret. Men den gick inte den vägen häller. Han tog ut både karmar och poster, men tunnan förblev, där hon var. Då blev han arg, slog sönder henne och kastade henne på elden. Askan bar han ut på åkern sedan, ty ut skulle hon.

Vid ett annat tillfälle stod han på logen och tröskade ärter med slaga, och då lindade ärthalmen upp sig på slagan. Då blev han förargad och sade:

»Linda, linda du, orkar du linda, nog orkar jag slå.»

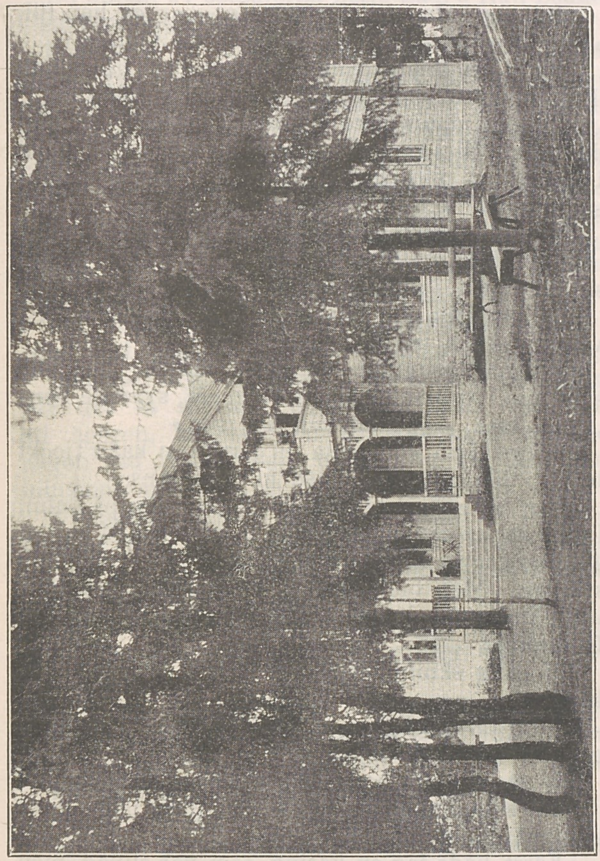
Han var mycket stark.

Han hade en liten stut, som han plöjde med. Och när den inte orkade dra, spände han ifrån den, läste upp krigslagen för honom, satte sig själv i oket och drog plogen.

Men en gång, när det gick synnerligen dåligt för stuten, och han inte orkade dra längre, ropade Hess dit en granne och sporde:

»Kan du säga, om det är stutens fel eller plogens?»

»Plogens», sade grannen. Han tordes inte annat.

Värlund.

Då tog Hess plogen och dängde den i en sten, så att den gick i små bitar.

»Nu skall du, din sjutusande —», tog han till, »inte plåga varken mig eller stuten mera.»

När fåren flöjde över gärdesgården, band han ihop dem med rep. Och så sade han triumferande:

»Ja, om ni nu vore exercerade och visste vad disciplin vill säga, så sa en av er hopp, och så hoppade ni alla på en gång, men nu hoppa ni så lagom.»

En stark karl behöver ju mat, det förstår man, och var han verkligen stark, eftersom han åt till, så var han i sanning farlig.

Det berättas, att han åt ur ett kannfat mjölkvälling såsom ingenting.

Och när gumman frågade honom, hur det smakade, och om han ville ha mera, svarade han:

»Ja, tack, en smått till, du mor.»

Då fick han en kanna till jämte en kaka tjockt bröd. Och det strök med alltsammans.

Hess' gumma bryggde öl. Maltet låg på halm. Detta kallas för roste. Hon kunde slå på vatten 4 à 5 gånger, utan att Hess märkte, att det blev svagare. Men blev det sex eller sju, då vart det inte lika gott längre. Då tyckte han, att ölet försämrats.

En gång skulle Hess ut i krig. Då sade hans käring:

»Adjö med dig, tack skall du ha för alla de gånger, du slagit mig.»

»Ja, jag vet det», sade Hess, »men du har tålt det.»

Om sina hustrur yttrade han (han hade varit gift två gånger):

»Först hade jag en käring, som var slipad, men se'n fick jag en, som var både slipad och brynad.»

Hess slutade som kyrkvaktare.

En annan av soldaterna hette Bad. Han bodde i ett torp, som hette Vägen.

Dit kom en kväll en främling, som ville ha nattkvarter. Bad stod och täljde träskedar. Han var slöjdare emellan mötena. Den främmande hade slagit sig ned på en stol för att avvakta svaret på sin förfrågan. Bad vände sig så, att spånorna föllo på honom. Främlingen flyttade sig till en annan stol. Men Bad flyttade sig också, och fortfarande fick den andre spånorna på sig.

»Sitter jag i vägen?» frågade han då.

»Ja, så länge du sitter här, så sitter du i Vägen», sade Bad, och då knallade sig den andre i väg.

Bad var mycket för nojs och raljeri. En gång var det så mycket mask på kålen vid Ön, att ägaren, kapten von Ehrenheim, inte visste någon råd. Men Bad visste bot för det. Åtminstone sade han så.

Kaptenen tyckte, att han kunde få försöka. Hjälpte det inte, så skadade det väl i alla fall inte.

Bad tog en skeppa och fyllde den med aska. Därefter sade han:

»Di får gå efter mig, hur många di vill, men dom får inte säga någonting, för då hjälper det inte.»

Och så gav han sig ut i kållandet och började att så. Allt gårdsfolket följde efter av nyfikenhet, och främst kom kaptenen.

Då började Bad sin besvärjelse sålunda:

»Före går jag med skeppa och sår,
och efter kommer fan med stora läppar och slår.»

Kapten von Ehrenheim hade stora läppar. Han blev arg och röt:

»Du har bara rackartyg för dig!»

»Nu är det skämt», sade Bad. »Ingen skulle få säga något.»

Krogen vid Aspa var för Bad ett kärt tillhåll. Där tillbringade han varje ledig stund.

En gång, när han satt där och söp och var jämt i gungan, kom kapten von Ehrenheim in. Bad, som kände disciplinen, fruktade, att han skulle bli straffad för fylleri. Med ynklig stämma deklamerade han då:

»Store Gud, du Bad, vart skall du taga vägen?
På Aspa stora ugn, där är du bäst ur vägen.»

En gång när han satt och söp till långt in på natten, kom hans gumma med en kälke för att hämta honom.

Det fanns ingen hjälp. Han måste följa med, och som han var så full, att han inte kunde gå, fick han ta plats på kälken.

»Du drar ditt kors med tålamod, du Ingeborg», sade han, då gumman stretade med honom uppför backen. Den var betydligt brantare förr, än vad den är nu. Och sen teg han och höll god min, tills de kommit ända upp på krönet. Då tog han fram en kniv, skar av repet, vände på kälken och åkte gladeligt ned för backen igen, ned för backen och direkt till krogen och stallbröderna där, medan gumman stod där och gapade.

II.

Bland stamkunderna på Aspa krog var även soldaten Skölding i Penningbystugan. Han hade egen stol i krogen, ty han var gäst där minst tre dagar i veckan, och han höll mycket på sina

Bondflickor.

Gammal soldat.

rättigheter, så det var inte värt, att någon annan intog den plats, som han abonnerat. Hände detta, så tilläts det till en början, det vill säga, till dess att Skölding fått en par, tre supar i västen, så att modet hunnit växa, men då sade han till.

»Vad har du med min stol att göra», sade han och tog inkräktaren i axeln.

Skölding uppträdde som herre på krogen med stövlar och galoscher. Man begagnade lädergaloscher på den tiden. Men gumman och barnen fingo gå barfota eller med trasiga skor, som tårna stucko ut ur, då hösten kom med sitt slask och vintern med sina drivor. Soldaterna sutto på krogen ocb söpo. Hustrurna och barnen gingo omkring i socknen och tiggde. En son till Skölding dog för några år sedan på fattighuset. De, som skulle försvara fosterlandet, kunde inte ens försvara sitt eget hem från nöd och fattigdom. Hur skulle det ha gått, om fosterlandet verkligen hade behövt anlita dem?

Bland dem, som besökte krogen, var även soldat Brao från Spelvik. Han var en gaphals, som hotade bönder och resande med stryk, om de inte bjödo honom. Han hade en broder i Ripsa, som hette Glans, och som var lika bråkig. När dessa två kommo tillsammans, voro de rent av farliga att råka ut för. En knekt, som hette Falk, brukade också vara i deras sällskap. Dessa tre hörde emellertid till en yngre generation. De voro icke av de riktigt gamla, goda soldaterna, jag menar soldaterna från den riktigt gamla och goda tiden.

Så var där en knekt, som hette Molf. Han var »riddaren av den sorgliga skepnaden», kan

man säga, bland soldatoriginalen. Men han söp inte, han åt. Hans skötesynd var fråsseriet, men ett fråsseri, som kommit alldeles på avvägar, ty han åt vad som hälst. Han åt så, att han måste ha fyra knapprader i rocken, för att den, allt efter behov, skulle kunna tas in eller släppas ut. Molf var verkligen en sorglig figur. Han gick omkring på sopbackarne och samlade ihop sillben och fläsksvålar i en bleckflaska för att kunna tillfredsställa sin aptit. Han åt allting utom kaffesump, och till sist åt han upp en harränta vid Landshammar. Men då blev han tokig och måste bindas. Vid Aspa proppades han en dag av krogkunderna med risgryn, och när han kom ut på förstugubron, måste de slå ett rep omkring honom, för att han inte skulle spricka.

Molfen fick äta sig mätt, påstods det, endast en gång om året. Det var, när Landshammars klöverland blommade. Klöverblommor var det bästa, han visste.

Han bodde på gamla dagar i Spelviks fattighus, men han hade gott om pengar. Han hade kunnat konsten att tillfredsställa sin passion, utan att giva ut någonting. Han var skild från sin hustru, och hon hade en flicka, som han inbillade sig var hans, men som icke var hans. Och till hustrun gick han och tiggde mjölkvälling. Och för varje gång han erhöll välling, betalade han en femma. Den skulle insättas för barnets räkning. En gång fick han en flaska gröt. Då tog han en kniv och skar hål på fodret i sin gamla, slitna rock, och ur rockfodret tog han fram en tia och lämnade den som betalning för gröten. När han dog, hade han tre till fyra hundra kronor insydda i sina gamla, trasiga paltor.

Molf hörde således inte till de egentliga krogkunderna, till det kotteri av knektar, som vistades på krogen och tiggde supar av bönderna och resenärerna. Men det var inte bara knektarne, som höllo till där, även hantverkarne lade ned sina styvrar hos krögaren. Bland stamkunderna voro skomakare Bäckman och målare Norman från Spelvik. De kunde sällan gå hem, utan blevo liggande i gatorna, där de sovo ruset av sig.

Det var gott om original på den tiden. Det fanns en orgeltrampare i Ludgo, som kallades för Kupen eller Kupabonden. Han var vad man i allmänhet plägar kalla för en »klok gubbe», d. v. s., han botade sjuka, ordinerade.

En dag mötte Kupen en murare, som gick och hackade och hostade.

»Kan Anders säga mig någon bot för min hosta», sade han åt Kupen.

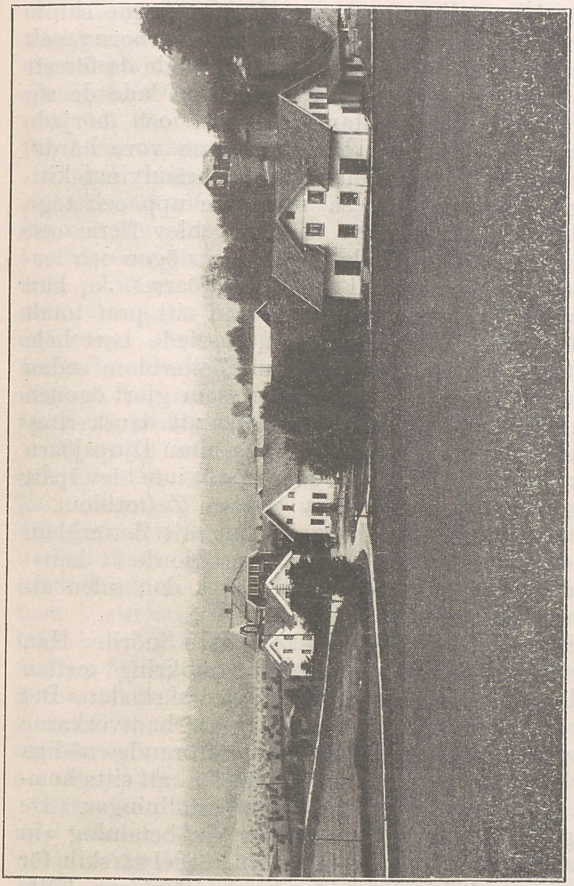
Denne ordinerade genast Hjärnes testamente (ett slags plåster).

Muraren tackade. De skiljdes.

När de kommit ett stycke ifrån varann, ropade muraren:

»Anders! Vilket skall jag ta, det gamla eller det nya?»

Vid Djupsjön i Ludgo fanns det en gubbe, som kunde trolla för skott och dylikt. I Spelvik fanns det en gubbe, som hette Zetterblom, och som kunde spå väder i stjärnorna. En gång kommo gubbarne överens om, att de skulle lära varann sina konster. En natt vid tiden för Olsmässan skulle de träffas hos Zetterblom. Zetterblom skulle då spå vintervädret på vintergatan, och vid detta viktiga tillfälle hade Djupsjöarn

Aspa. (Gästgivargården, handelsboden samt mejeriet; i bakgrunden doktorsbostaden.)

fått löfte att närvara. Följaktligen begav sig Djupsjöarn dit på utsatt tid. Gubbarne skulle vaka tillsammans för att studera stjärnorna, och för att hålla sömnen på avstånd, hade de försett sig med några stop brännvin. Så lade de sig på var sin bänk utanför stugan och började stirra mot himlen. Men bänkarne voro hårda, luften var kall, och ångan från brännvinet kittlade i näsan. Och så stodo de upp och togo sig en klunk, och av en klunk blev flera, och klunkarne fördunklade Zetterbloms ögon och lossade stämmans band på Djupsjöarn. Ja, han blev så språksam, att han med sitt prat totalt kollrade bort Zetterblom och trasslade bort hela vintergatan för honom, som Zetterblom sedan sade. Att det var brännvinet, som gjort ögonen skumma och kommit stjärnorna att dansa ringdans, det ville han inte erkänna, utan Djupsjöarn fick hela skulden, för att det det året inte blev spått något om vintervädret av gubben Zetterblom.

Folket sade om dessa gubbar, att Zetterblom spådde yrväder och Djupsjöarn »gjorde åt dem». Med att »göra åt» menades på den tiden att bota sjuka.

Ett annat original var skomakare Snöril. Han var sockenskomakare och for omkring mellan ställena med sina gesäller och sydde skodon. Det var nämligen så förr i världen, att hantverkarne drogo från gård till gård medförande nödiga verktyg för sitt arbete i stället för att sitta hemma på verkstaden och ta emot beställningar. De fingo på detta sätt en del av sin betalning »in natura», och detta hade ju sin fördel särskilt för dem, som behövde anlita dem. Bönderna höllo dem med mat och med råvaror och bestämde

även på sockenstämman hantverkarnes taxa. I ersättning hade hantverkaren en sorts monopol, slapp ifrån att inköpa materialer och var således oberoende av marknadens fluktuationer och slapp slutligen även ifrån bekymret för mat och husrum, en anordning, som ju kunde ha sin fördel för både mästare och kund.

Snöril drog således från gård till gård med sin skomakarlåda (man använde inga maskiner då) och sin lärpojke, och talrika äro de historier, i vilka den gode skomakaren figurerar. Dels var han ju känd av alla, enär han arbetade åt alla, dels var hans sätt och uppträdande sådant, att det måste väcka uppmärksamhet, och så var han förfärligt mörkrädd och vidskeplig. Litet enfaldig och beskedlig kanske, blev han ofta föremål för drift just på grund av dessa egenskaper.

En gång arbetade han i en bondgård. Han och hans lärpojke hade gått och lagt sig om kvällen, intet ont anande. Emellertid hade ett par drängar, som kände hans spökrädsla, tagit plats under deras sängar. De hade bundit fast ett torrt fårskinn vid ett snöre, och då det blivit tyst i stugan, började de att draga fårskinnet fram och tillbaka emellan sig. Snöril vaknade, fick se fårskinnet vandra över golvet (i bondstugorna användas icke några rullgardiner) och blev alldeles över sig given av skräck. Han ropade till lärpojken, som låg vid den motsatta väggen, att han skulle vakna och befallde honom att läsa.

Lärpojken började skrämd och yrvaken rabbla upp »Fader vår». Men det hjälpte inte.

»Läs mustigare böner», befallde skomakaren. »Läs mustigare böner och ligg inte och bladdra på Fader vår!»

Lärpojken drog både bordsbön och aftonbön, både »välsignelsen» och »Gud som haver», men skinnet fortsatte sin vandring fram och tillbaka på golvet.

»Nå, så gal då», skrek Snöril alldeles utom sig.

Lärpojken gol. Och då exploderade drängarne. Kiknande sprungo de på dörren och ut.

»Det är bättre att lära barnen att gala än lära dem att läsa», sade Snöril efteråt, »för det har jag sett, att det hjälper. När Karl Fredrik började gala, måste Satan fly.»

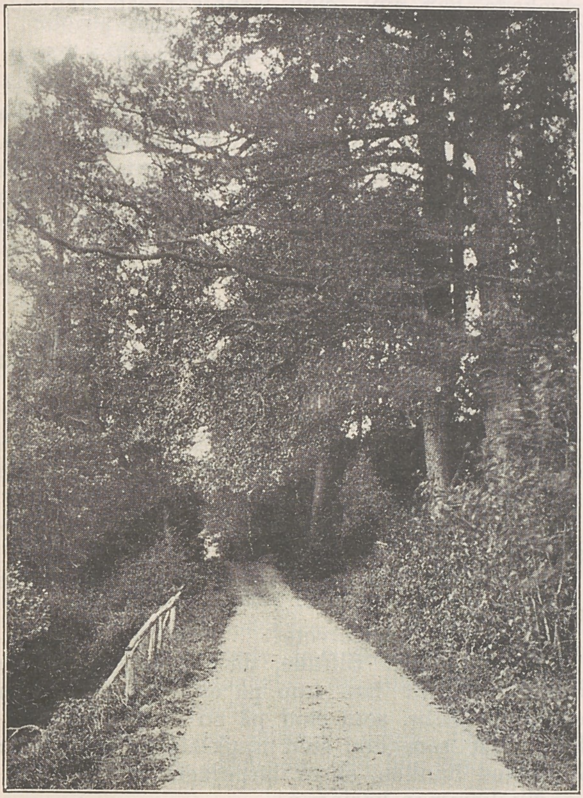
En gång var mäster Snöril ute och rodde, och då fastnade båten på en stock. Han trodde, att det var Näcken, som höll i båten, och för att binda Näcken, kastade han en syl i sjön. När det inte hjälpte, och båten inte blev flott, kastade han både sylar och prylar och hela skomakarlådan och till sist även lästknippan över bord. Förmodligen kom väl båten i gungning, då han slängde skomakarlådan och lästknippan i sjön, ty just som lästerna tangerade vattenytan, kom båten loss.

»Jag kunde väl tro, att du skulle släppa till sist», sade Snöril.

En annan gång, en afton, när han kom gående med sin verktygslåda, trodde han sig förföljd av — sin egen skugga. Han började springa, och då hoppade locket av lådan och några sylar ramlade ur. Han stannade för att ta upp dem. Men när han började plocka, så började skuggan också att plocka, och då utbrast han:

»Ja, ta du, ta du, fan, jag har flera hemma.»

Och så lät han sylarne ligga och skyndade vidare, utan att se sig om.

›Gröna lund».

Snöril var en liten, maklig karl. Han tyckte om att sova om morgnarne, och kom han åt, så skickade han upp sina lärpojkar och stannade själv i sängen, så länge han kunde.

En gång arbetade han hos prästen i Ludgo. Lärpojken måste upp och sätta sig till arbetet, men mästaren låg och drog sig i bädden. Denna var belägen i en lave, och en stege förde dit upp. Nu brukade prästen gå ut om morgnarne. Och när pojken hörde, att prästen gick ut, skulle han väcka mästaren, ty då var det dags för denne att stiga upp, ty när prästen gick in igen, brukade han gå in till skomakaren och inspektera arbetet.

Men en dag glömde pojken att väcka mästaren, när prästen gick ut. Och när han hörde, att prästen tog i låset, ropade han:

»Upp, för prästen kommer utanför!»

Skomakaren for upp i bara skjortan, men fastnade och blev hängande i stegen. Där hängde han, när prästen inträdde.

»Vart i Herrans namn skall mästaren resa?» sporde prästen.

Då började skomakaren att slå med armarne och skrika:

»Åt helvete, åt helvete!»

Vid ett annat tillfälle, då han arbetade i en bondgård, klev han upp på ett bord för att ta en mjölkbunke, som stod på en hylla under taket. Just som han stod uppklättrad och skulle lyfta ned bunken, skrek lärpojken:

»Nu kommer käringen!»

Snöril blev då så förskräckt, att han slog över sig mjölken, och när bondhustrun kom in, fann hon honom stående på bordet med kläderna

drypande av mjölk och med ynklig stämma lallande:

»Se hur jag ser ut, se hur jag ser ut!»

Snörils hustru fick en flicka. Mannen stoppade denna i en fiskkorg, en sådan, som bäres på ryggen, och så vandrade han åstad till prästgården för att få henne döpt.

»Vill kyrkoherden döpa min lilla Märta?» sade han.

»Heter hon Märta», sade prästen, »så behöver väl inte jag kristna henne! Har du några vittnen?» frågade han sedan.

»Nej, men vittna kan jag själv, för det är min unge!» —

När hans hustru var död, frågade prästen:

»Dog hon i barnsäng?»

»Nej, i en annan gammal korgsäng», vart svaret.

En annan gubbe, som till följd av en viss likhet med den namnkunnige skomakaren hade fått den tvivelaktiga äran att kallas med dennes namn, bodde vid Näs i Björnlunda. Men det hände ibland, att han kom på besök till Ludgo. Han var gammal och skröplig, liten och torr, och kom stultande mellan tvänne käppar. Det var som om han gått på fyra, men undan gick det. En bleckflaska förde han med sig. Den hade han mat i om dagarne, om nätterna använde han den till nattkärl.

Han låg på ett ställe i Ludgo. Pigan hörde honom läsa sin aftonbön. Så här läste han:

»Jungfru Maria satt och sang
och hade en bok uti sin hand!
Gud bevare både kvinna och man!
Smutta varligen!»

Hon hade aldrig hört något så tokigt, tyckte hon.

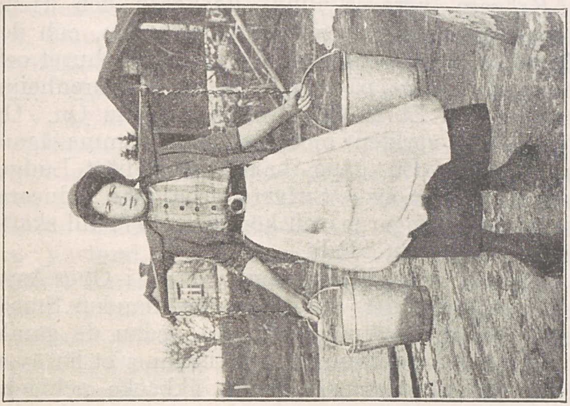
Då jag talar om original, bör jag även nämna »Socken-Fredrik», en fattighusgubbe, som gick omkring och tiggde mat. Han tyckte om köksor. »För den goda maten», sade han. Och han ville, att de skulle ha feta lår. Till Malma by brukade han emellanåt gå. Där fanns både »feta lår» och fet mat. Men en afton togo drängarne hand om honom. Sedan de nojsat en stund, stoppade de hans tobakspipa, men lade ett skott krut i botten. Och just som gubben klev ut, small det, och pipan rök i luften. Gubben blev alldeles flat, men när han fått fundera en stund, utbrast han:

»Åt himmelshöjd din helvetshund!
I Malma by finns det kanaljer!» —

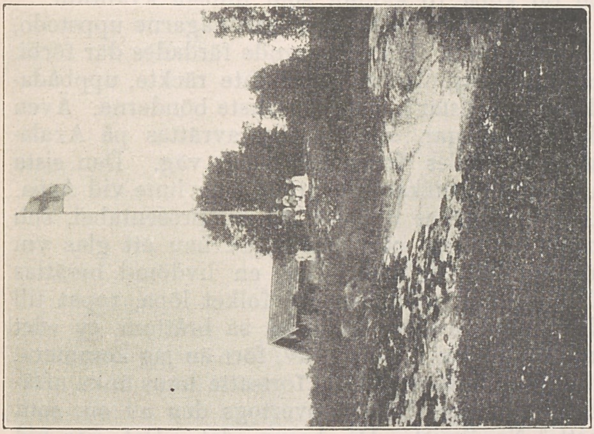
Nu är krogen stängd, originalens tid är förbi, och fattighjonen gå inte längre omkring i socknen till spektakel för barn och drängar.

Krogen vid Aspa var byggd som en gammaldags bondstuga. Det var en lång, låg byggning med små fönster. Förstugan gick mitt igenom huset. På ena sidan låg ett kök, på den andra krogstugan och en kammare. Tak med bjälkar, en disk, vid vilken suparne serverades, bänkar kring väggarne, där gästerna kunde slå sig ned, sådan var interiören, rät och slät, ingen lyx, sådan behövdes inte på den tiden.

Krogen låg, där handlanden Smedberg nu bor och där gästgivargården länge varit. Nu, år 1917, har Smedberg byggt ett nytt hus uppe i backen vid vägen till Lid. Dit är nu gästgiveriet flyttat. Och jag bör nämna, att man kan få både en god bädd och en god måltid där.

Bondpiga. Glottra, Runtuna.

Backstuga, Ludgo.

Krögare voro Nylund, Bäckgren och Hemberg. Hemberg byggde handelsboden, och det fanns på hans tid en gång mellan kroghuset och butiken. Ägare på 50-talet var von Ehrenheim, samma von Ehrenheim, som rådde om Ön. Ön har förr i världen mestadels haft samma ägare som Aspa. En gång har Aspa tillhört Ludgonäs, förvärvat av J. Silfverstjerna, men reducerades från arvingarne och köptes år 1711 till skatte av en, som hette Falk.

Ägaren, von Ehrenheim, bodde i Över-Aspa ekbacke, och det hus, som handlanden Smedberg bebor, är flyttat därifrån, sedan de gamla husen vid Aspa brunnit ned. Bränneriet lär även ha legat någonstans i denna ekbacke och icke långt ifrån ån.

Det är nu omkring fyratio år sedan krogen stängdes. Sedan minuteringen upphört, fick man en tid köpa 15 kannor som minsta kvantum.

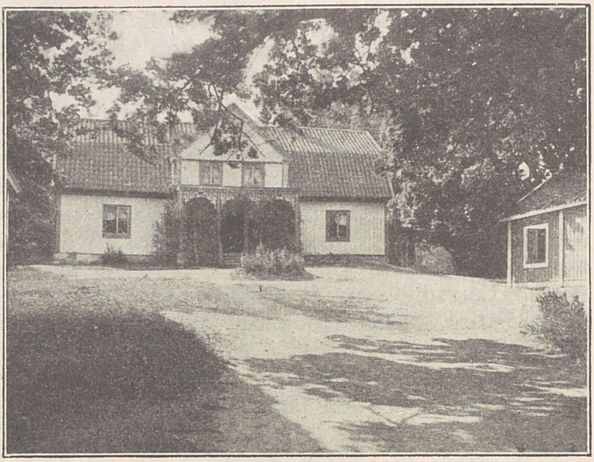
Aspa var fordom, innan järnvägarne uppstodo, en livlig plats. Många resande färdades där förbi, och då gästgivarens hästar inte räckte, uppbådades skjutshästar hos de närmaste bönderna. Även de brottslingar, som skulle avrättas på Axalaskogen, fördes fram på denna väg. Den sista av dem, skomakare Brunfelt, var inne vid Aspa. Han snyggades upp för att bli presentabel, och håret klipptes, och sedan fick han ett glas vin att styrka sig med. Om en livdömd berättas det, att han, när han såg folket löpa, ropat till dem, att de inte skulle ha så bråttom, ty »det kan ändå inte bli något av, förr än jag kommer».

Sedan Hemberg dött, fortsatte hans änka affären. När hon slutade, övertogs den av en, som hette Nordkvist. Då brann det. Det var vid

12-tiden en sommarnatt. Mycket folk strömmade dit, man bildade kedjor, och vatten langades till brandstället från ån. Men ingenting kunde räddas. Man trodde att det var »gubbar alltihop», d. v. s., att gästgivaren tänt på.

Affären och gästgiveriet fortsattes sedermera av Albrekt Bruno Smedberg, som innehade den i en sex, sju år. År 1880 överlämnade han den till sin broder, J. A. Smedberg, nuvarande ägaren av Värlund, som tillsammans med sin svåger, Alfred Larsson, son ill fjärdingsman L. F. Larsson i Sättra, under firma Smedberg och Larsson innehade affären till år 1894, då Smedberg efter Larssons frånfälle blev ensam ägare av den. År 1910 överlät han den på sin son, Gustaf Smedberg, den nuvarande innehavaren.

Ön.

Ön och omgivning.

ROMANTIK OCH FOLKTRO

SKILDRINGAR FRÅN LUDGO.

Ludgo kyrka.

I.

Terrängen är mycket bergig. Slå vi från Aspa in på vägen till Lid, den väg, som går rätt väster ut, så går den backe upp och backe ned. Vi förundra oss över, att vägarne ofta anlagts så för trafiken obekvämt, men vi måste betänka, att vägarne från början varit stigar, och att man då inte allenast valde den genaste vägen, utan att man även önskade att så vitt möjligt komma fram torrskodd. Mossarne voro då inte utdikade, slätterna icke dränerade, och i dalbottnen var skogen så tät och full av snår, att man hade svårt att taga sig fram. Därför valde man bergen, trampade upp en gångstig, som, allt eftersom trafiken växte, svällde ut på bredden och till sist genom påföring av grus gjordes användbar även för åkdon.

Bakom Aspa ligger en bergsklack, beväxt med furuskog, ytterst dekorativ för resten såsom avslutning på Ludgosjöns bäcken. Den måste man upp i. Första ställe, man kommer till sedan, heter Över Aspa. Byggningen är låg och ful, ljusmålad. Bäst tar den sig ut från dalgången på andra sidan. I dalgången på höger hand alldeles intill ån ser man Ryssinge frälsegård; den ligger på sluttningen, som höjer sig terrass-

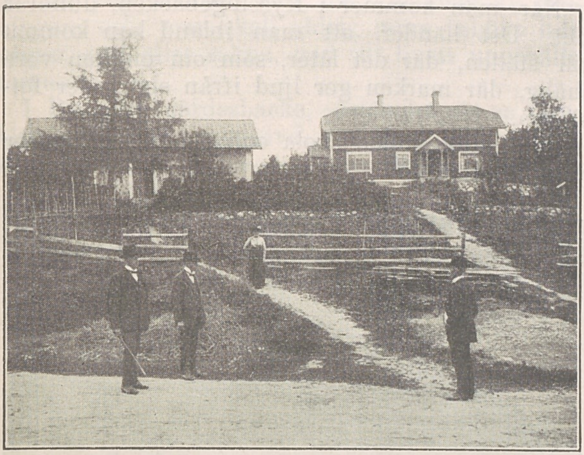
likt, på andra sidan ån strax intill ekbacken och består av ett gammalt vitt, lågt hus och ett större, nytt, rödmålat.

Bakom en bergsklack, också till höger, ligger Ryssinge rusthåll. Frälsegården är eget ställe och äges nu av Karl Fredrik Åkerman. Den har förut ägts av jägmästare Kindstrand på

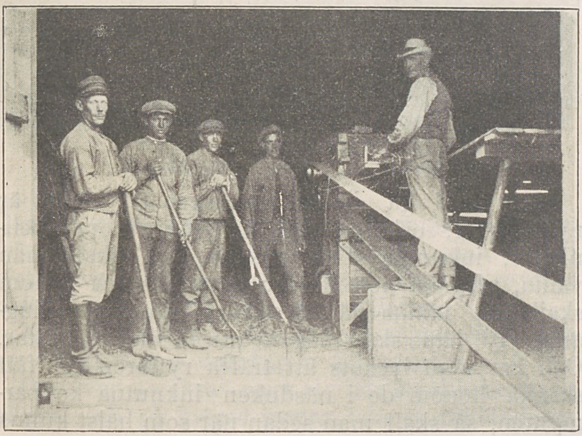

Ryssinge rusthåll.

Snesta, men efter hans död ha skog och torp sålts ifrån, skogen i likhet med rusthållets skog till Backa-Hofsjö aktiebolag. Den nuvarande ägaren är en för detta soldat. Rusthållet är arrendegård under Näsby i Bogsta. Rusthållet har ett gammalt lågt och långt boningshus med två storstugor och en liten kammare. Arrendator är Gustaf Åkerlund.

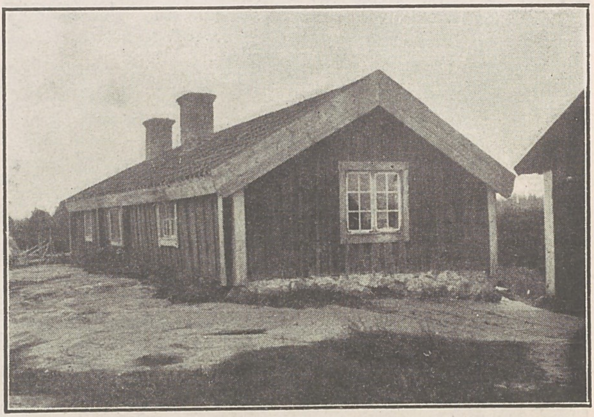
Ryssinge frälsegård.

Tröskning. Ryssinge frälsegård.

När man kommer i Ryssingebacken, dundrar det. Det händer, att man ibland kan komma till ställen, där det låter, som om marken vore ihålig, där marken ger ljud ifrån sig under fotstegen.

På sådana ställen skola enligt folktron skatter vara nedgrävda.

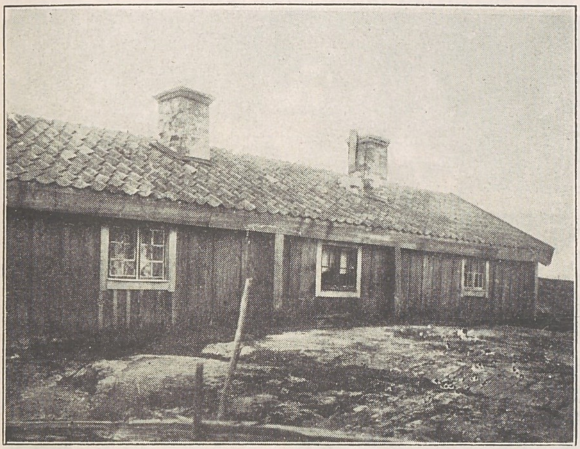

Ryggåsstuga, Värlunda. Gavel.

Man skall gå dit en torsdagsnatt, då det är nytändning, och ha med sig några kopparpenningar, inknutna i en näsduk. Så skall man vänta, tills det kommer en ryttare. Och honom skall man lämna näsduken med kopparpenningarne, ty han skall begära att få några slantar. Och har man lyckats att träffa ryttaren och fått skänka honom de i näsduken inknutna kopparmynten, så skall man sedan när som hälst kunna

gå dit och hämta, vad man behöver av penningar, och man skall aldrig mera behöva lida någon nöd eller sakna, vad till livets uppehälle tarvas.

I Ryssinge gärdesbacke, påstås det, att en järnkista skall vara nedgrävd i en hög, och på Aspa ägor finnes en teg, som kallas för kyrkogården.

Ryggåsstuga, Värlunda. Baksida.

Där blev en gång en gubbe liggande, och han frös ihjäl. Med den gubben, som man påstod gick igen, skrämde man barnen. De voro mycket rädda att gå förbi där om kvällarne.

Men vi fortsätta. Nu kröker vägen, så att den ett stycke följer dalgången till vänster.

Omgiven av åkrar reser sig här en skogbevuxen klippa, och på krönet tronar, icke en riddareborg,

men en stor modärn byggning i villastil. Det är Värlund. Man ser inte mycket av den från vägen, men läget är stolt, friskt och härligt.

Längre bort ha vi Värlunds by eller Värlunda, som det ock kallas. Där bodde fordom fyra bönder. Nu hör det till Värlund, och böndernas stugor ha blivit statarestugor. Tvenne gamla

Sörmländskor.

kroppåsstugor (ryggåsstugor) finnas ännu kvar. De äro både rymliga och varma och te sig ganska måleriskt.

Ännu ett litet stycke längre fram ligger »Värlunds kvarn». Numera är kvarnen slopad och flyttad till Högsäter, det skedde för cirka tjugo år sedan, då Eknaren sänktes, men fordom låg kvarnen här. Vattnet, som följt den södra dal-

gången, rinner här genom ett trångt pass, en hålväg, in i den nordliga, och på bottnen av detta pass låg kvarnen.

Kvarnen var ett kusligt ställe, berättas det. När den stod, hördes dunk och stötar hela natten. Och det var så pass, att jorden skakade ända upp i Östergården i Jursta, som ligger högst på toppen av det berg, som bildar hålvägens västra sida.

Kvarnen låg till höger om den nuvarande vägen. Men fordom gick vägen norr om eller till höger (vi färdas ju nu i riktning från öster till väster) om kvarnen. Den vart därigenom icke allenast betydligt mera brant utan fick även en så skarp sväng, att den var farlig att passera. Sedan en bonde från Lid kört ihjäl sig där, så omlades vägen.

Nedanför kvarnen flöt ån lugnt mellan säv och vass. Här spelade näcken. Och ville man vinna mästareskap på fiolen, kunde man gå dit för att lära.

Men de, som gingo dit, måste iakttaga vissa försiktighetsmått.

De skulle ha en vit ullgarnsända bunden om livet, och så skulle de ha med sig en svart katt. De skulle gå dit en torsdagsny och sedan tvenne påföljande torsdagsnätter och skulle sätta sig nedanför kvarnbron och spela. Och när de hade setat där en stund den tredje natten, så skulle näcken komma upp ur ån för att undervisa dem. Så långt var det gott och väl, och så långt spelet fortgick, var det ingen fara, men när spelmannen skulle gå, kom näcken närmare. För intet ville han icke lära bort sina melodier, och då gällde det att passa sig. Hastigt steg han

upp ur vattnet för att gripa sitt offer, och då fattade han tag i den vita ullgarnsändan. Då skulle man vara kvick i vändningen, kasta katten i vattnet, slita av ullgarnsändan och skynda sig därifrån.

Följde man denna regel, så var man räddad och kunde med näckens melodier fira triumfer, då ungdomen samlades till dans, varom intet, så drog han ned en i ån, och man blev aldrig mera sedd bland människorna i deras lekstugor, på deras gillen. —

Vi höra vattnet brusa, vi se det bubbla och koka, och bruset blir till sagor.

Här reste sig fordom kvarnen med sitt underfallshjul, mörk och skrämmande. Vattenandar gungade på vågorna, grepo tag i hjulet och snurrade det runt, de klättrade upp på skovlarne och följde med dem i höjden och döko sedan ned i djupet på andra sidan, allt under lek och ras.

På andra sidan vägen sprungo små gråskäggiga tomtar i röda huvor och tömde säd på kvarnstenarne. Axlarne gnällde, stenarne jämrade sig, tuggade och malde, och säckarne fylldes med mjöl. Skovlarne dröpo, och dropparne glittrade som pärlor i det bleka månskenet.

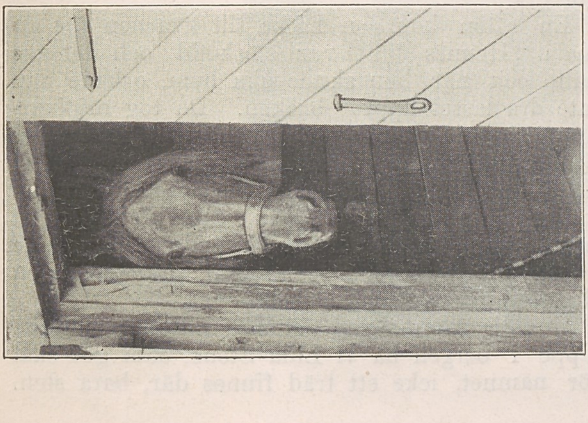
Då klingade en ton genom natten. Kvarnen stod stilla, vattenandarne lyssnade. Det var näcken, som spelade.

Platsen är onekligen egendomlig och romantisk ännu i våra dagar. Men nu går ingen bondpojke dit för att lära sig spela, ty näcken är omodärn. Han har aldrig velat och aldrig kunnat lära sig att spela step och boston.

Musik är inte längre musik, dans är icke dans,

Bondspelman.

Nyfikenhet.

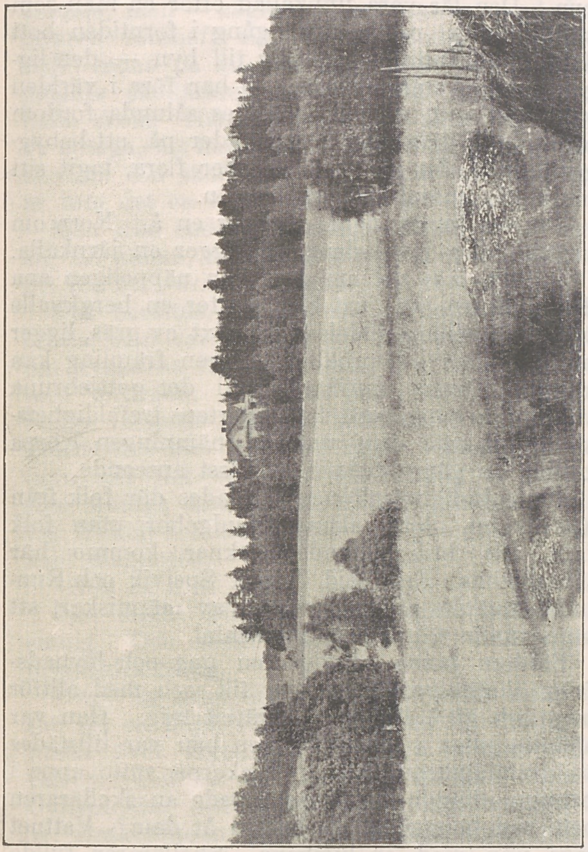
och näckens fiol har tystnat. Han har ledsnat på att spela, ty ingen vill höra honom mera och ingen vill förstå honom. Människan har blivit så förfärligt komplicerad. Naturandarne ha ledsnat på umgänget med henne, de visa sig aldrig mera.

Kvarnarne voro fordom föremål för mycken övertro. Man samlades där från när och fjärran, och medan man väntade på att få mala, lossade man på tungan. Och i skumrasket och dammet, medan kvarnverket dundrade och suckade, berättade man i kvarnkammaren historier för att fördriva tiden. Och var det underligt då, att kvarnen kom att ingå som en ingrediens i historierna, kvarnen med dess underliga skrymslen och underliga ljud.

Här meddelar jag en kvarnhistoria, som jag hört. Meddelaren förlade den till Värlunds kvarn, men var dock inte riktigt säker på, om den hörde dit. Vi kunna ju antaga, att den gör det.

En afton kom en flicka till kvarnen för att mala. Hennes häst var slöskodd, och det var halt, och när hon skulle åka hem, orkade han inte dra lasset uppför backen. Då tog mjölnardrängen och skar av en av hästens fötter, tog den med sig in i kvarnkammaren, skruvade fast den i en hyvelbänk och skodde den. När det var gjort, tog han ut den, satte fast den på hästen igen och förfor på liknande sätt med de andra tre fötterna. Och sedan orkade hästen dra, och flickan kunde åka hem.

Vi följa samma väg och sträva uppför backen. Uppe i bergen ha vi Lilla Stene, som gör skäl för namnet, icke ett träd finnes där, bara sten.

Värlund. Situationsbild.

Och längre bort, söder om vägen, ha vi Jurstabyn. Den lär vara uppkallad efter en man som hette Jortan, och som en gång i forntiden bott där. I fiskvattnet, som hör till byn — den ligger ej långt från Eknaren — har förr i världen varit gott om ål. Det talades sålunda fordom om »Jursta ålfiske». Detta tyder på, att bebyggaren, om det nu varit en eller flera, tagit sitt uppehälle huvudsakligen ur sjön.

Genom Jursta ägor slingrar en å. Norr om vägen, strax invid denna å, ligger en järnkälla. Den, som inte vet om den, kan näppeligen ana dess tillvaro, ty just här skjuter en bergknalle upp, och källan, alldeles igenväxt av gräs, ligger undandold av berghällen. Ingen främling kan ana, att denna smutspöl med det gyttjebruna vattnet en gång varit hela traktens trefaldighetskälla, och att den, under benämningen Korpa brunn, en gång åtnjutit ett visst anseende.

På trefaldighetsaftonen samlades där folk från alla kanter. Icke allenast Ludgobor, utan folk från alla kringliggande socknar kommo här tillsammans. Från Lid, Ripsa, Spelvik och Runtuna kommo sådana massor av människor, att man kunde räkna dem i tusental.

Fordom fanns i Ludgo en ung och levnadsfrisk skollärare. Han var till och med alltför ung och glad, har man berättat mig. Han var alldeles galen i flickor. Även han var tillstädes på trefaldighetsaftonen. Flickorna sutto uppe i backen. Någon av dessa ropade an skolläraren och bad honom hämta vatten åt dem. Vattnet togs upp med en lutskopa. Skolläraren fyllde skopan. Vad han sedan gjorde, förbjuder mig anständigheten att tala om. Och så bjöd han

flickorna att dricka. Dessa drucko intet ont anande, men — några pojkar, som sett vad skolläraren förehaft sig, talade om det. Flickorna höllo sedan på att riva ögonen ur honom. Den galante skolläraren måste sedan sluta med att hålla skola. Han ägnade sig åt skomakeri. Och vi antaga, att han med förkärlek halvsulade damskodon. En skollärare, som slutar vid skodisken, är inte det en egendomlig lek av ödet?

Men icke endast trefaldighetsafton begav man sig till källan, man gick även vid andra tillfällen dit för att »dricka brunn».

Det berättas, att det var en dotter från Värlunda, som var sjuklig, och hon brukade gå dit om kvällarna för att dricka. Nu måste hon passera kvarnen, och där fanns mjölnardrängar. Länge fortsatte hon med brunnsdrickningen, men sämre blev hon och icke bättre. Då tyckte modern, att det var bäst att tillkalla en gumma, som ansågs kunna bota sjuka. Gumman kom, tog flickan i skärskådande och var genast färdig med diagnosen.

»Hon är med barn», sade hon.

Stor tablå! Flickan blev generad, modern ursinnig. Och sedan vart det slut med hennes brunnsdrickning.

Över ån leder en bro och på andra sidan reser sig en höjd. Där uppe, med den härligaste utsikt över Eknaren, ligger ett militieboställe, Edeby. Det har en gång ägts av Carl Carlsson Gyllenhjelm och sedan genom köp övergått till W. Drakenhjelm på Öster Malma, men indrogs från dennes arvingar till kronan.

Detta är det sista stället i Ludgo, ty bortom Edeby tar Lids socken vid.

II.

Välja vi den andra sidovägen, den, som över Ludgo malm leder till Bogsta och Tystberga, få vi färdas utefter Ludgosjöns norra strand. Här möter oss berättelsen om den sjunkna kyrkklockan. Ludgo och Spelviks socknar utgöra tillsammans ett pastorat. Församlingarne hade fordom var sin kyrka, men sedan 1847 begagnas endast den ena, nämligen Ludgo. Spelviks kyrka har sedan dess allt mer förfallit, den har använts till stall och vedbod och Gud vet vad. Säga vad man vill om förra seklet, men pietet, det kände det inte till, ty då skulle inte en gammal kyrka, som i århundraden varit församlingens stolthet, fått undergå ett sådant öde. Det svider i en, då man ser ett gammalt vackert krucifix, en urgammal härlig dopfunt av sten, en vapensköld, som tillhört släkten Kulhjelm, och de spiralvridna, med blommor sirade kolonnerna till en gammal rikt skulpterad altarprydnad. Ännu har kyrkan sitt tak i behåll, men när detta störtar in, blir blott en ruin kvar av det gamla templet.

Dess storklocka hänger nu i Ludgo kyrka och kallar fortfarande församlingen var söndag till Herrens hus, men dess lilla klocka är förkommen, och om den gå olika rykten. Somliga påstå, att hon tjänstgör som vällingsklocka vid Snesta gård. Den klocka, som finnes där, är nämligen ganska stor för att vara en vällingsklocka, ehuru den, det måste medgivas, är tämligen liten för att vara en kyrkklocka, vilket dock inte hindrar, att den kunnat vara det.

Andra påstå, att den ligger på bottnen av Ludgosjön.

Då klockorna skulle flyttas, fördes de på isen över sjön till Ludgo kyrka. Den ena lyckades man transportera över och få uppsatt i kyrktornet, men när den andra klockan skulle köras

Davik.

över sjön, brast isen, och klockan sjönk till botten. Där ligger den väl förvarad till domedags otta, och det påstås, att man emellanåt skall kunna höra klockklang ljuda upp ur djupet.

En annan legend, som står i strid med den förra, berättar, att storklockan i Ludgo kyrka vid sammanringningen en söndag svingat sig ut genom torngluggen och störtat ned på kyrko-

gården och sedan rullat utför den ned mot sjön brant sluttande marken och försvunnit i böljorna. I ett avseende stämma berättelserna överens, och det är i det, att man ibland kan höra klockans klang ljuda över vattnet. —

Det första ställe vi komma till på denna väg, är Davik, prästgården. Den är belägen alldeles invid sjön och har det vackraste läge, man kan önska sig. Den utgöres av ett stort gammaldags rödmålat trähus med ett otal rum och skrubbar. Bjärt kontrasterar därför häremot den lilla arrendatorsbyggningen, där utrymmet, som skall räcka till arrendatorns familj och tjänare, är det allra minsta tänkbara. Det var nog mycket, mycket länge sedan denna byggning var tidsenlig, om den någonsin varit det.

»Där vår Herre bygger en kyrka, bygger Satan ett kapell», heter ett gammalt ordspråk. Man tycker, att kyrkan skulle vara ett så heligt rum, att Satan därifrån för alltid skulle vara bannlyst. Men så är det inte, ty enligt folktron skulle Satan ha mycket att beställa med kyrkan, prästen och prästgården. Så ock här.

I alsnåret i sjökanten nedanför trädgården fanns en gast, som skrek om nätterna, skrek som ett barn med jämrande läte. Det var på kyrkoherde Bergstedts tid. Men det var inte så godlika präster, man hade på den tiden, om man får tro gamla församlingsbor. Före Bergstedt var där en supvarg, som hette Erling, berättar min sagesman. Han drack, så att han inte kunde predika. Med armen i band krånglade han sig upp till kyrkan, för att visa, hur usel han var. Erling dog 1855. Och klockaren gick om-

kring och skojade med flickorna och bjöd på snus. Det var ingen andakt vid gudstjänsten då.

En präst, som predikade nådår, och som hette Graaf, gick till klockaren, som låg för döden, och frågade, om han skulle ha nattvarden.

»Ut, svarting», ropade klockaren, »jag har min nattvard här», och han riste på brännvinsbuteljen, som han höll framför näsan på prästen.

Sådan var »tonen», och under sådana omständigheter vågade sig de osynliga ända inpå knutarne av prästgården. Var det underligt det?

Uthusbyggnaderna voro många och små — visst ett dussin —, och i prång och på vindar och skullar huserade tomtar och rå.

Om nätterna hörde man skärkistan, ett gammalt namn på hackelsemaskinen, gå. Karlarne blevo nedkastade från skullen och utkastade på gödselhögen. Där var med ett ord ett »fasligt» liv, och detta fortsatte ända tills ladugården för ett fåtal år sedan blev ombyggd och modärniserad. En tid var det otur i ladugården. År 1891 om våren kom en lappkvinna dit. Hon sade dem, att de skulle gräva upp något, som var gömt under en tröskel. Vad det var har jag inte lyckats få veta. Det gjorde de, och då blev det genast lugnare. När ladugården revs, hittades flätor av halm, instuckna mellan bjälkarne.

Ja, det är förunderligt med gamla ladugårdar! Inte händer något i de nya ladugårdarne, som inte kan på fullt naturlig väg förklaras, men i de gamla, där ryktades och skrapades, där borstades och fejades, försumliga drängar och pigor fingo sina tjuvnyp, och kreaturen trivdes och frodades, tack vare välvilligt stämda naturandar.

Från Ludgo prästgård berättas en historia, som här nedan återgives.

Det var, medan den gamla ladugården var kvar. Anders, ladugårdskarlen, var borta på bröllop i Råby socken, och arrendatorn själv skulle ansa djuren andra morgonen. Han tyckte inte, att det var så bråttom, utan låg och drog sig i sängen en timme över tiden. Då han kom ut i ladugården, fann han emellertid Anders redan i full fart med att sopa. Och han hade så bråttom, att det stod som en sky av halm och boss kring honom och kvasten.

Men arrendatorn lät inte skrämma sig.

»Vi ta det lugnt», var allt, vad han sade, och då försvann Anders eller rättare sagt dennes dubbelgångare.

Vägen kröker nu mot norr och leder bort mot ett berg och följer ett litet stycke nu åter i västlig riktning alldeles under detta.

Här är den så kallade »gröna lund», och här inträffade fordom saker, som nu för tiden äro förvisade till sagans område.

Stället är onekligen sådant, att det bör kunna sätta folkfantasien i rörelse. På ena sidan om vägen ligger berget, som är beklätt med hägg, ask, rönn, hassel och björk, och på den andra sidan står en ganska solid mur av högstammiga alar. På detta ställe är en vegetation så yppig, som endast klippan, södersolen och backsyran tillsammans kunnat frambringa, och under ett tak av gröna grenar går vägen fram. Här är skuggigt och svalt och fuktigt den torraste sommardag, och endast dämpat dallrar ljuset under lövvalvet.

Under midsommarnatten, mellan klockan ett

Sörmländskor.

och två, blomma ormbunkarne. Just då skall man gå dit alldeles ensam, om man är en ung man och är angelägen att få veta något om sin blivande hustru. Man skall få se henne livslevande, men man måste vara modig, mycket modig, ty man får se en hel del annat också, en hel del, som sätter nerverna på ett hårt prov.

Det var en dräng vid prästgården, som hette Adolf. Som han var en orädd sälle och därtill ganska nyfiken på den, som en gång skulle bli hans följeslagarinna genom livet, så gick han dit om midsommarnatten.

Inkommen under träden mötte han en man. Det var Hin Håle själv. Och denne frågade honom, varför han kommit dit och om han ville se sin tillkommandes bild.

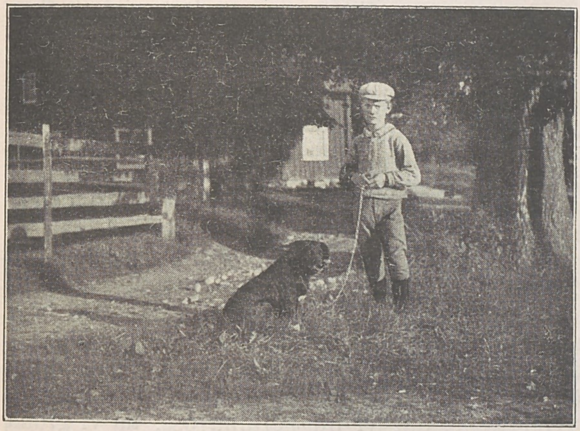
Drängen tyckte visserligen, att mötet var obehagligt, men han svarade resolut: ja.

»Eftersom du önskar det, så skall du få se henne», sade Hin Håle. »Men du får inte bli rädd, för då kan det gå dig illa.»

I samma ögonblick kom en hel svärm av småjävlar och annat sattyg svepande. De blåste på honom, spottade honom i ansiktet och skreko honom i örat. Men han lät sig ingenting bekomma. Han stod stilla och lät svärmen draga förbi som en svärm flugor. Och när svärmen surrat i väg, kom en flicka gående. Där skuggan var djupast, kom hon, och Hin Håle, som är en skicklig regissör, lät molnen skingras, så att en månstråle föll in under träden och belyste den hulda varelsen. När månstrålen försvann, var även flickan borta, men drängen hade sett, vad han önskade se, han drog sig därför ur spelet så hastigt som möjligt även han och

Betande hjord.

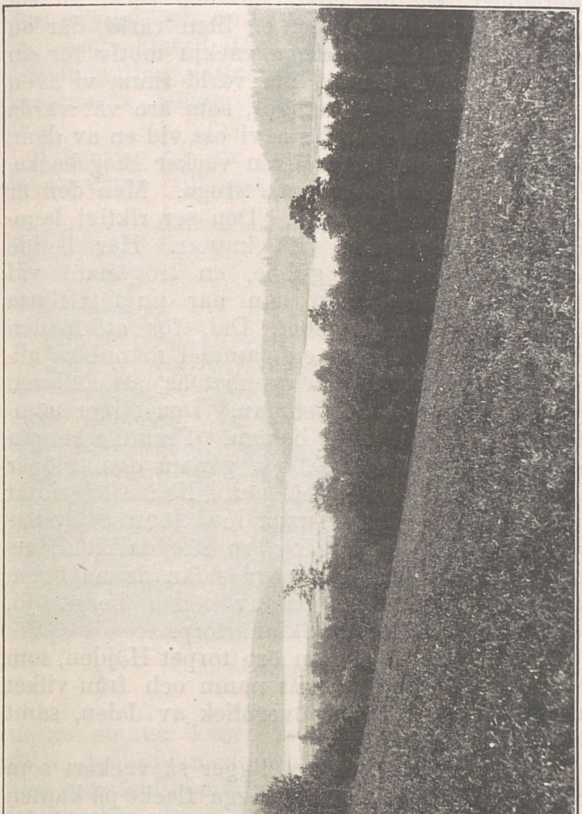
Vallhunden.

återvände till sin bädd i prästgårdsarrendatorns drängstuga, glad över att helskinnad ha sluppit ur ett mycket riskabelt äventyr.

III.

Om himlen är blå och luften icke allför tryckande, så är en promenad på norra sidan av Ludgosjön en verklig njutning, ty naturen här är utomordentligt fager. Vägen är jämn, på båda sidor ligga vackra sädesfält, och som fonddekoration göra sig höjdsluttningarne runt kring sjön förträffligt. Särdeles vackert göra sig de små alsnåren nere vid sjöstranden. Man ser, hur vattnet glittrar fram emellan stammarne, och hur kronorna omgivas av ett lätt violett flor. Vill man ha en större vy, så tar man av, innan man kommer till »gröna lund». Emellan höga hallonbuskar leder en väg, där hjulringarna grävt djupa spår i den lösa sanden. Den bär uppåt; man kommer in i en hage, där kreaturen gå i vall. Man erinrar sig ofrivilligt någon av Edvard Berghs tavlor. Men när man vänder sig om för att stänga grinden, så skådar man ut över dalen, som nu ligger djupt inunder en. Man ser prästgården Davik med sina röda hus och sin gröna trädgård, man ser Spelviks högland — det ser nästan vilt ut härifrån — och man ser Ludgosjöns och Runvikens vatten, som förlorar sig i soldis långt i fjärran.

Här uppe, där vi nu befinna oss, ha vi gröna kullar med lövskog, och emellan dem ha vi små

Parti av Ludgosjön och »spängen», i förgrunden albuskar.

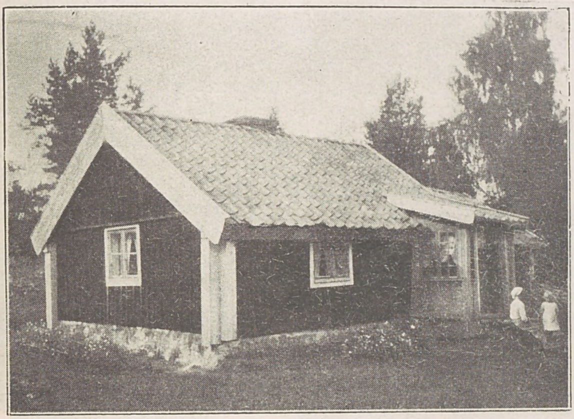
åkerlappar, en liten idyll, en liten värld för sig här uppe bland bergen, en liten värld, där en målare skulle finna många vackra motiv för sin pensel. Och i denna lilla värld finna vi även ett par gamla ryggåsstugor, som äro väl värda att studera. Särskilt fästa vi oss vid en av dem, Kojstugan, som ligger i en vacker skogsbacke. Det är en riktigt gammal stuga. Men den är försedd med en veranda. Den ser riktigt hemtrevlig ut med sina vita knutar. Här bodde fordom en gammal gubbe, en trotjänare vid Trollesunds gård, men han har nu fått flytta över till gratialisthemmet, Dal, för att få den vård och tillsyn, som en gammal människa alltid behöver. En annan egenhet är, att källaren är sammanbyggd med stugan. Den ligger nämligen i vinkel alldeles bakom. Framför stugan ligger en liten åkerlapp, och genom denna löper en gång, kantad med bärträd. Nedanför vidtar en brant sluttning, bevuxen med lövträd, ty här öppnar sig en ny dalgång, en stor dalkittel, bevattnad av en å. På andra sidan denna ligga, uppklättrade på branten av nästa bergshöjd, några stugor. Det är Skinnartorp.

Grannar till Kojstugan äro torpet Höjden, som verkligen gör skäl för sitt namn och från vilket man har en utmärkt överblick av dalen, samt ålderdomshemmet Dal.

Intet av dessa ställen ligger så vackert som Kojstugan. De andra två ligga flackt på kanten av sluttningen, Kojstugan däremot inbäddad i en lummig och grön omgivning. Vid Dal är, som jag nämnde, gårdens ålderdomshem — alla dessa torp och backstugor höra till Trollesund — och där bo understödstagarne i tvenne små

upprepparerade stugor alldeles utmärkt. De ha det snyggt och rent, de ha sin föreståndarinna, en skogvaktaredotter från trakten, som ser till, att ingenting fattas dem, och de kunna, när krämporna lämna dem, känna sig som människor.

Tjänaren på en gård blir ju såsom ett slags inventarium till sist. Ägare kunna växla, tjä-

Kojstugan.

narne stanna kvar, de höra ihop med gården, följa denna i med- och motgång. De få under alla omständigheter ut sin lön och stat, och när husbonden drives bort från gården, sitta de i orubbat bo. Det är dock ingen lycka för en tjänare, att gården byter ägare, om han är gammal och utsliten, ty den som far hänsynslöst fram mot de växande träden, han far också hän-

synslöst fram mot de gamla tjänarne. Kallhjärtade egendomsjobbare anse sig ej ha några skyldigheter mot andra än dem, som de ha nytta av. Därför är det lyckligt, då en gård stannar i samma händer så länge, att tjänare och husbondfolk hinna att växa samman, säga vad man vill för övrigt om fideikommissinstitutionen.

Men vi lämna de små stugorna i skogen med

»Gammelmor.»

det goda intryck vi fått för att ånyo söka oss fram till allfarsvägen. Vi stå åter på samma plats som för ett par timmar sedan, ty så lång tid ha vi offrat åt höglandets idyller. Vi stå åter ute i solen, se sjön gnistra och bergen omgiva sig med blåa slöjor. Det romantiska ställe, som allmogen kallar för gröna lund, och där skuggan är djupare än på andra ställen, lämna vi snart bakom oss. Vid dagsljus passera vi

det utan ängslan. Det är ju bara under midsommarnatten det spökar här.

Nu gör vägen en tvärkrok. Vi ta fram kartbladet. Ja, även där är en rät vinkel. Men vi se också, att vägen efter denna besynnerliga avvikelse ett stycke längre bort faller in i samma riktning, och när vi förbinda de båda ändarne med varann, då ha vi klart för oss, hur den

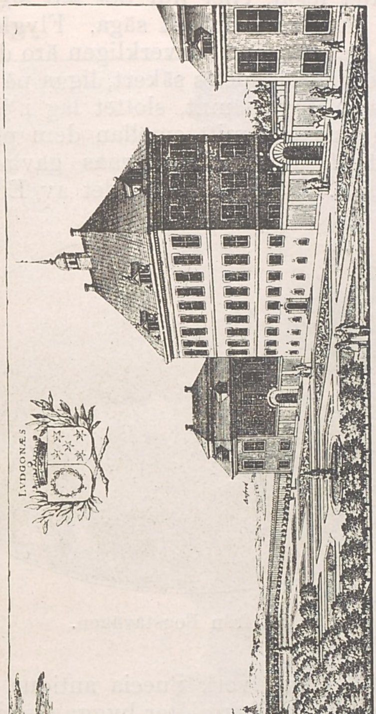
Sömmerskan.

fordom gått. Nu »tar den med sig» Trollesund och kyrkan. Förr gick den rakt fram. Och då kom man inte fram den här vägen. Trollesunds park var då omgiven av ett högt plank. Här ha vi verkligen något för fantasien att syssla med, ty här möta oss några intressanta lämningar av den forna parken.

Trollesund såg inte ut då, såsom det nu ser

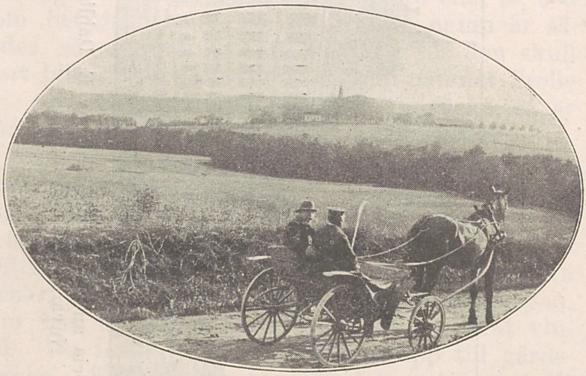
ut, det hade inte ens samma namn. Det hette då Ludgonäs. Kanske var det namnet svårare att uttala, men det var av så gammal härledning, att det är synd, att det blivit bortkastat. Ludgo är över huvud taget ett av de intressantaste ortnamn som existera. Det uttalades i äldsta tider Liuthguthuwi och kommer av ordet liuthgudhi, som betyder folktempelföreståndare. Såsom sista led ingår *vi*, som också kan heta *vä* eller *ve*, och som betyder »heligt ställe». Detta namn är således så urgammalt, att det bara för den skull bort bibehållas. Huru gammalt än namnet Trolle är, och vilka minnen det kan uppväcka, så är gårdens äldre namn betydligt intressantare.

Numera finnes egentligen ingen manbyggning, utan endast tvenne flyglar, av vilka den ena utgör corps de logis, den andra bostad för arbetsfolk. De åtskiljas av en stor gårdsplan, som stöttad av en väldig terassmur, uppförd av grova stenar, höjer sig ett gott stycke ovanom vägen, som här för andra gången kröker sig i rät vinkel. Nu leder en brant körbana upp till gårdsplanen. Fordom låg här ett slott, ett praktfullt herresäte, i vars höga gemak förnäma gäster rörde sig. Det var uppfört i fyra våningar, det hade ett högt spetsigt tak, krönt av en takryttare, våningarna hade nio fönster på långsidorna, tre på gavlarne. Huset var genom höga murar förbundet med flyglarne, och dessa murar voro genombrutna av tvenne höga portar, och framför huset låg en präktig trädgård, omgiven av höga palissader. Slottet är brunnet, trädgården är borta. Allt vad som återstår är en stor fyrkant, innesluten av fyra rader gamla träd, och på denna fyrkant odlas nu råg eller vete.

Ludgonäs (Suecia antiqua et hodierna av E. Dahlberg).
Nuvarande Trollesund.

Huru slottet legat, eller hur det tett sig i gamla dagar, är numera svårt att säga. Flyglarne, allt vad som återstår, om de verkligen äro de gamla, vilket inte är så alldeles säkert, ligga på en höjdplatå, såsom jag nämnt, slottet låg i jämnhöjd med flyglarne och mitt emellan dem på så vis, att slottets fasad och flyglarnas gavlar lågo i samma linie. Så framställes det av Erik Dahl-

Utsikt från Bogstavägen.

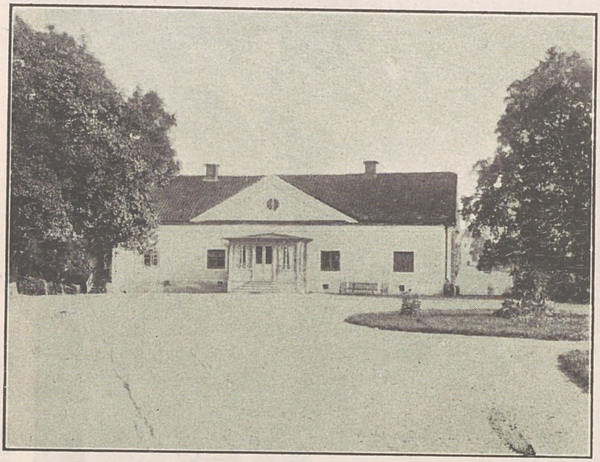
berg i hans stora verk Suecia antiqua et hodierna. Men — Dahlberg låter byggnadskomplexet ligga i samma nivå som trädgården. Man vet, att Dahlberg icke var så noga med detaljer, han brukade ofta giva sin fantasi alltför fritt spelrum, lägga till, där det fattades, och ta ifrån, där det skulle vara, och så måste givetvis även här vara fallet. Jämförelsen med andra gamla gårdar har kommit mig att draga den slutsatsen, att corps de logiet verkligen låg i norra kanten av

Ludgonäs' forna trädgård. Oljemålning av Amadeus Bianchini.

den nuvarande gårdsplanen. Om portarna verkligen ha funnits, måste till dem ha lett höga stentrappor, såvida inte både byggning och flyglar lågo ett stycke in på terrassen.

En annan egendomlig omständighet är, att folket i orten påstår, att vägen gått under huset. Möjligt är ju, att planket tagits bort och vägen

Trollesund.

framdragits genom trädgården. Men att den gått under byggningen överensstämmer varken med Dahlberg eller med någon förnuftig arkitektonisk princip. Möjligen skulle här en anordning lik den vid Tureholm av en upp till slottet ledande kör- eller väg-bana ha funnits med en valvbåge spänd över vägen. Körbanan vid Tureholm finnes nämligen icke på Dahlbergs

plansch över detta gods. Men den kan ju vara tillkommen efter den reparation, slottet undergick efter ryssarnes härjning år 1719. Jag vill inte i tankarne försöka restaurera, vad som icke kan restaureras, ty efter Dahlbergs plansch är fåfängt att konstruera fram den fulla sanningen.

Ludgonäs är bildat av 3 mantal Ludgoby, $^1/_2$ mantal Karkulla och $^1/_4$ mantal Knåbäcken. Dess förste kände ägare är Johan Månsson Silfverstjerna.

Denne Johan Månsson, adlad under namnet Silfverstjerna, är en särdeles märklig man.

Hans far var torpare under Nygård och Bene, stamgårdarne till nuvarande Stjärnholm. Gossen var född den 15 juni 1604, och föräldrarne voro så fattiga, att de skickade ut honom att tigga, såsom sed eller rättare sagt osed var förr i tiden. Det ha vi alltför många vittnesbörd om. Emellertid var den unge Johan en vaken och hurtig pojke, och när han gick omkring och tiggde i Nyköping, blev han uppmärksammad av en guldsmed. Denne tyckte så bra om pojken, att han tog sig an honom och satte honom i skola. Hans skyddsling artade sig alldeles utmärkt, guldsmeden hade både glädje och heder av pojken, vilket inte alltid är fallet med dem, som åtaga sig andras barn. Men den unge Johan visade så mycken flit och så stora anlag, att det var alldeles häpnadsväckande, och han förvärvade så mycket kunskaper, som det på den tiden över huvud taget var möjligt att förvärva. Vid 22 års ålder var han redan avancerad till rektor för trivialskolan i Nyköping. Denna syssla innehade han i tre år, varefter han utnämndes till lektor vid Strängnäs gymnasium. Särskilt berömd var han för sina kunskaper i språk. Han

kände till och med de österländska. Men vad han ägde, var framför allt sinne för det praktiska. Fast han var en lärd man, så var han ingen drömmare, ty vi finna honom sedermera bekläda en mängd ganska olikartade sysslor. Sålunda var han kunglig sekreterare i kansliet, häradshövding i Trögds härad i Uppland, kungligt hovråd, statssekreterare, legat vid moskovitiska traktaten. Under förmyndarregeringen för drottning Kristina blev han den 13 september 1638 adlad, och år 1640 introducerades han som adelsman med nummer 265 i riddarhuset under namnet Silfverstjerna.

Det berättas, att drottning Kristina en gång vid ett besök i Nyköping å slottet därstädes skulle ha iakttagit en inskrift i runor och munkstil, och att hon uppdragit åt Johan Månsson eller Johannes Magni, såsom hans namn såsom lärare löd, att tyda denna inskrift åt henne, och att han utfört detta uppdrag till hennes synnerliga belåtenhet och därigenom på ett alldeles särskilt sätt kommit i åtnjutande av hennes ynnest. Vi veta ju, att drottningen var förtjust i lärda män, och att hon gav sina gunstlingar bland representanterna för konst och vetenskap stora gåvor och förläningar. Johan Månsson Silfverstjerna var bland dem som stodo högst i gunst hos henne, och för att visa honom sitt välbehag skänkte hon honom godsen Ludgonäs, Stjärnerup i Halland och Beneborg, som han gav namnet Stjärnholm, och där han lät uppbygga ett kapell. Genom sina kunskaper och sina ämbeten hade Silfverstjerna icke allenast förvärvat sig hovgunst och stigit högt på rangskalan, han hade även förvärvat en enorm förmögenhet. Att

Johan Månsson Silfverstjerna. Gravyr av J. Falck.

han erhållit Ludgonäs i gåva är dock inte riktigt tvärsäkert, fast det påstås så, han kan mycket väl ha köpt det. Att han köpte det till frälse år 1638—44 och år 1653 gjorde det till säteri, läsa vi hos Tham. Någon uppgift om att gården sedermera reducerades, förekommer däremot inte. Och detta talar snarare för inköp. Han var ju en mäkta rik man.

Det är ju en märkelig karriär detta, att börja som tiggargosse och sluta som en av rikets mest ansedda män. Ty det var han. På kunglig befallning fraktades hans lik på ett av kronans fartyg från Stjärnerup, där han avled, upp till Stockholm, och från Stockholm fördes det sedan landsvägen till Ludgo för att med stora hedersbetygelser nedsättas i det gravvalv, där han själv och hans maka än i dag vila i tvenne kopparkistor.

Hans fru, Katarina Eriksdotter Stormhatt, var född i Nyköping den 28 dec. 1606. Hennes far var sekreterare i räknekammaren. Hennes bror var kommendanten Lars Eriksson Stormhatt till Näs. Hon förmäldes någon gång på 1630-talet och dog samma år som mannen, nämligen år 1660.

Deras son, Gustaf, född 1634, död 1651, var ett underbarn. Det berättas om honom, att han vid åtta års ålder höll en oration på latin i Stockholms gymnasium. Den gudarne älska dör ung. Han dog som student i Uppsala vid sexton års ålder i mässlingen.

Dottern Helena blev fru till Snesta i Spelvik.

Dottern Katarina övertog godset.

Tredje dottern, Anna Maria, född 1643, död 1697, blev år 1659, alltså vid sexton års ålder,

gift med kammarrådet Wilhelm Böös, adlad under namnet Drakenhjelm. Hon blev fru till Malma. Hennes minne lever in i våra dagar.

Johan Månsson var vid sin död så rik, att hans döttrar fingo ärva över 300 frälsegårdar, vilka gingo i arv till deras efterkommande. De av drottning Kristina skänkta godsen indrogos dock genom Karl XI:s reduktion till kronan.

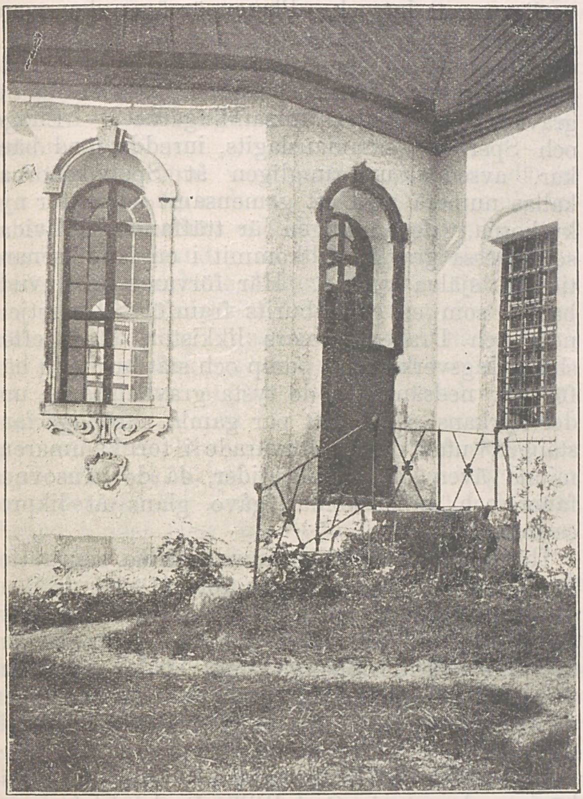
Katarina bekom således Ludgonäs Hon gifte sig först med O. Wallenstedt, sedan med J. Gyllenkrantz. År 1686 ägdes godset av henne och svågern, M. Lindhjelm, gemensamt samt sedan av döttrarna i båda giftena, sist av fröken H. M. Gyllenkrantz (år 1735). Härefter övergick det till en kusin, fröken E. Apelgren, 1760 och en släkting, änkefru Blomstedt, 1770 och hennes måg, F. U. Paqualin. Under denna tid tyckes det, som om eldsvådan skulle ha inträffat, som lade det stora herresätet i aska. Det brann då ned så i grunden, att endast »en hörnkammare» återstod efter branden. Det går en sägen, att Blomstedt, som själv någon tid, därav att döma, synes ha innehaft Ludgonäs, skulle ha spått, att huset efter hans död skulle brinna, hustrun förfalla och barnen bli tiggare. Detta slog in alltsammans. En dotter blev sockenhjon och gick på roten, som det heter. För att något lindra hennes misär gåvo medlidsamma herrskap inom församlingen henne något litet hjälp.

I början av 1800-talet inköptes den minnesvärda egendomen av friherre A. T. Löwen på Sjösa. År 1808 blev den fideikommiss för släkten Trolle—Löwen, som härstammar från denne Löwen på Sjösa. Den erhöll då namnet Trollesund.

IV.

Icke långt från Trollesund ligger Ludgo kyrka på själva krönet av en kulle, som sluttar ganska brant ned mot sjöstranden. Vi behöva icke betvivla, att denna kyrka är av mycket hög ålder, men den är i likhet med de flesta landskyrkor om- och tillbyggd i flera omgångar. I Dahlbergs Sveciaverk se vi den avbildad såsom en helt liten och anspråkslös byggnad utan torn. Klockorna hängde då i en klockstapel, belägen i närheten av den nuvarande kyrkogårdsgrinden. Några flera byggnader funnos på den tiden icke i kyrkans omedelbara närhet. Nu ha vi det lilla idylliska kantorsbostället utanför kyrkogårdsgrinden, en liten gråmålad träbyggning, omgiven av en skuggrik trädgård, som kyrkobesökarne passera igenom på söndagarne, innan de komma in på kyrkogården. Norra delen av kyrkogården är beväxt med gamla lummiga träd, och i den skugga, som dessa lämna, vila de hänsovne i sina gravar. Det är ett vackert hörn av kyrkogården, där man gör sin entré. Här äro de vackraste och bäst bibehållna vårdarne och det mjukaste och saftigaste gräset, och här silar solljuset ned mellan grenarne och åstadkommer en underbar växling av dagrar och skuggor på sandgångar och gräsmattor. På denna vackra, skuggrika plats ha vi en ny grav, den Högstedtska, Sofielundsgraven. Den är pompös, storslagen. Alldeles utanför ingången till kyrkan reser sig en jättelik röd sten . . .

Träda vi in, så finna vi, att kyrkans inre värdigt motsvarar de förväntningar, vi gjort oss på grund av dess imponerande yttre. Ludgo kyrka

Ludgo kyrka. Arkitektonisk detalj.
Dörr till södra nykyrkan.

är en förnäm kyrka. Perspektivets djup, de sirliga valvbågarne, de höga fönstren göra ett synnerligen gott intryck. Planen är även den ovanlig i sitt slag, ty utan att vara en korskyrka egentlig mening, äger denna kyrka längst in ett par tvärskepp. Dessa, från början avsedda till gravkor, men sedan församlingarne — Ludgo och Spelvik — sammanslagits, inredda med bänkar, avsedda ursprungligen åt Spelviksborna, kallas numera med ett gemensamt namn för nykyrkorna. Benämningen är träffande såtillvida, som dessa gravkor tillkommit i en långt senare tid än själva kyrkan. Här förvaras de huvudbanér, som en gång burits framför Silfverstjernors och Drakenhjelmars likkistor, då de efter slutat dagsverke med pomp och ståt burits in här för att nedsänkas i de tysta gravkamrarne under kyrkans golv. Ett par gamla, skröpliga fanstänger, utan dukar, förvarade i tornkammaren, minna även om gamla tider, då de hänsovnes fanor och vapensköldar gåvo glans åt likprocessionen.

Här finna vi också ett annat minne, som rätteligen hör kyrkan till, som förut förvarats i en ekkista, men som nu pietetsfullt satts upp i ett skåp med en glasruta för. Jag syftar på den uniform och de blodiga underkläder, som den unge Drakenhjelm burit, som den 29 november »om aftonen» år 1718 stupade vid Fredrikshald i Norge.

Löjtnanten vid Södermanlands regemente, Nyköpings kompani, Carl Wilh. Drakenhjelm, var blott 19 år, 1 månad, 2 veckor och 6 dagar, då han lät sitt unga liv. Han var född år 1699. Den, som meddelat detta å en handskriven liten

lapp i locket på ekkistan, har tillagt följande lilla versifierade reflektion:

»Dess själ en Englabild nu är,
Fast stygga matkar kroppen tär.»

Man skrev matkar i stället för maskar förr i världen. Den unge mannen begrovs den 1 februari 1719.

Hade det inte varit bättre, tänka vi, där vi stå i stumt begrundande framför den gamla karolinska uniformen och det en gång mjuka linne, som för tvåhundra år sedan genomdränkts av detta nu intorkade, bruna blod, om detta unga liv icke blivit utsläckt, icke givit upphov till en »änglabild», utan om dess ägare i stället blivit en god och verksam medlem i det samhälle, där vi allesamman utgöra mer eller mindre nyttiga medlemmar. Vi få här en erinran om, att kriget väljer de bästa blommorna, de friskaste, de nyss utspruckna, att det är just bland ungdomen, som det skördar sina flesta offer. Det stelnade, bruna blodet talar om flydda hemska tider, dock till ingen del hemskare än de, som nu äro.

Då vi nu tala om människor, är det bäst att i samma veva omnämna Silfverstjernornas familjeporträtt. De äro fyra, två manliga och två kvinnliga. Om jag undantager sonens, så äga de inte så stort konstvärde, men de äro i alla fall av stort intresse, hälst om man känner något om dem, som en gång burit dessa drag. Här möta oss bilderna i helfigurer och kroppsstorlek av Johan Månsson Silverstjerna och hans fru, född Stormhatt, underbarnet Gustaf, som dog vid sexton år, och en av döttrarna, man vet ej, om det är Katarina eller Helena. Faderns

och moderns porträtt äro ganska torra, men intressanta. Det är en underlig teknik detta, något pompöst och samtidigt något dockartat. Särskilt om vi tänka på moderns porträtt. Men det var den tidens sed: att bravera. Dottern talar litet mera till känslorna. Tacka för det. Hon är ung, hon. Hon är inte världsdamen ut i fingerspetsarne som hennes mor. Hon har ännu något friskt i behåll, som inte hovluften tagit bort. Men annars är hon sin mors avbild, elegant, förnäm. Hon är framställd med en blombukett av vita rosor i handen, en pärlcollier och puffärmar. I bakgrunden till höger synes en lövpaviljong. På moderns porträtt är på samma plats en kyrka.

Det bästa av porträtten är dock sonens. Han har rikt lockigt, brunt hår, stora, klara ögon, halskrås och kragstövlar med sporrar. Detta porträtt är verkligen liv i. Hållningen är käck. Det är målat med inspiration.

Porträtten tillskrivas den i Sverige vid 1600-talets mitt verksamme holländske målaren Henrik Münnichhofen, som var i tjänst hos Magnus Gabriel De la Gardie under dennes guvernörstid i Riga, och som sedan följde honom till Sverge och ingick i tjänst såsom hovmålare hos drottning Kristina. Porträtten, som sakna signatur, äro identifierade efter en gravyr av polacken Jeremias Falck, föreställande Johan Månsson Silfverstjerna och enligt uppgift utförd efter en målning av Münnichhofen.

Porträttet av sonen har gissningsvis hänförts till David Beck.

Stanna vi så framför altaret.

Här ha vi en stor Kristusbild, träskulptur från

Münnichhofen: Katarina Silfverstjerna.

tiden omkring år 1700. Kristus är framställd som den bespottade och lidande människosonen med purpurmantel, rörspira och törnekrona. Det är en ädel, flärdfri och vacker framställning av Frälsaren, och över hans hjässa välver sig en stor mussla, även den av trä. Denna nobla altarbild, som man gissningsvis hänför till Burchard Precht, är placerad i en nisch, inramad av tvenne höga kolonner. På vardera sidan om nischen står en kvinnofigur i lång, veckrik klädning. Den ena bär en bok och en kalk, den andras symbol, att söka strax intill kvinnans vänstra fot, är en orm med ett äpple i munnen. Den symbolen känna vi ju. Framställningen är livfull och målande. Man aktgive på de förvridna anletsdragen hos den senare figuren, den krampaktigt sammandragna handen. Jag har kommit till den slutsatsen, att de båda kvinnorna symbolisera syndafallet och återlösningen. Synd och nåd skulle man också kunna kalla dem eller, om man så vill, använda den gamla katolska rubriken, Eva och Ave. Att söka förklara dem genom ditkonstruerandet av emblem, som man gissar, att de haft, men tappat bort — vid någon flyttning — förefaller mig ganska olämpligt, då ingen minnes, att dylika funnits.

Dessa kvinnofigurer flankeras ytterligare av tvenne dörrar med skulpterade överstycken, tvenne dörrar, som leda in till den stora, ljusa sakristian. Inne i denna äro upphängda en hel serie av gravyrer med bibliska motiv, utförda av Elias Martin. Deras konstnärliga värde är icke så högt, men de äro troligtvis rätt sällsynta, och denna egenskap höjer alltid ett svartkonstblads penningvärde.

Kyrkan äger även en tavla, som en gång varit predella (understycke) till altarprydnaden i Spelviks kyrka. Den föreställer den heliga nattvarden.

Altarringen utgöres av en rad vita lyror. —

Ett besök i Ludgo kyrka är för den konstintresserade ganska givande, ty kyrkan äger även en hel del riktigt gamla bilder både i sten och trä. De äldsta och därtill de första kända bilder i sitt slag äro de heliga tre konungarne. De äro från tiden omkring år 1250. De tre konungarne eller de tre vise männen, som de ock kallas, hette enligt medeltida tradition Caspar, Melchior och Balthazar. Caspar framställdes med ett skålformigt kärl, vari han tänktes frambära sin gåva, Melchior med ena handen upplyftad, som om han skulle peka på den underbara stjärnan, som vägledde trion till Betlehem. Balthazar framställdes på den tid, som här är fråga om, som en skäggig man i medelåldern. Dessa bilder hava tvivelsutan varit fästade antingen i fältet på en antemensale (framstycket av ett altare) eller på flyglarne till ett helgonskåp. Från samma tid härstammar en madonna, svårt skadad, vilken en gång burit krona. Kristusbarnet synes studera en uppslagen bok, som det håller mot sitt knä. Madonnans fötter stödja sig på en drake, en symbol av det ondas besegrande.

Gå vi nu i kronologisk ordning, så ta vi ett par stenbilder i betraktande. De äro huggna i sandsten och härstamma från tiden omkring år 1425. Genom ansiktstypernas ädelhet och de svällande veckrika dräkternas eleganta behandling hänvisa dessa bilder på franska eller flamländska förebilder, ja, de peka till och med, när-

mare bestämt, på bildhuggaren Claus Sluter, som bland annat gjort den ryktbara profetbrunnen och bilderna kring portalen till cartusianerklostret i Champmol. Vi ha här en madonna och en Johannes Döparen. Färgrester utvisa, att de en gång i tiden varit polykroma. Dessa

Interiör av Ludgo kyrka. (De fyra svarta fälten antyda platsen för Silfverstjernornas familjeporträtt.

två statyer äro unika för hela vårt land och äro av mycket högt värde.

Från en senare tid, slutet av 1400-talet, är en bild av Sankt Anna. På hennes högra knä sitter den krönta jungfru Maria, som i sin tur har Kristusbarnet i knäet, en underlig, komplicerad komposition. Sankt Anna är enligt legenden Marias moder, således Kristi mormor. I sina grunddrag är hennes levnad lik Marias. Även

hon hade en uppenbarelse av en ängel, som bebådade henne barnets — i detta fall Marias — födelse, och hennes man, Joakim, har en viss likhet med hennes måg, Josef. Detta, om Sankt Anna och om Joakim, är naturligtvis ren dikt, ty bibeln nämner, som vi veta, inte ett ord om den heliga Anna.

Lötens skola.

Sju apostlar finnas. De härstamma från samma tid. De ha en gång paraderat i ett altarskåp och äro troligtvis tillverkade i Lübeck. Även en Johannes Döparen ha vi här att notera.

Ludgo kyrkas förråd av gammal kyrklig konst är således ganska stort och delvis dyrbart.

Då Ludgo och Spelviks församlingar slogos ihop, tog man bort de vackra bilderna omkring

altaret och placerade på den plats, där Kristus nu står, predikstolen. I och för sig är denna mycket vacker, men arrangemanget var smaklöst, ty prästens plats är och förblir framför altaret, icke ovanför. —

Gå vi så över till kyrkans yttre, så är även detta anmärkningsvärt på grund av de tre tillbyggnaderna, sakristian och nykyrkorna — gravkoren. Just i korsningen, där de tre korens tak mötas, har man på ett effektfullt sätt anbringat en takryttare. Det är även andra detaljer, man lägger märke till. De små stentrapporna, som på kyrkans baksida leda upp till nykyrkorna med sina lätta, eleganta järnstaket och den utomordentligt stilfulla inramningen av fönsterna till dessa nykyrkor, särskilt den mot söder vettande, som har ett mera fritt läge än den norra.

Här på baksidan av kyrkan ha vi en grav, som vi måste besöka, innan vi lämna kyrkogården. Stenen är enkel, inskriften svårläst, men vi hitta den ändå. Här sover skolläraren Erik Gustaf Walker den sista, långa sömnen. Och här vid hans gravsten måste jag berätta något om den mannens liv.

Walker var norrlänning. Han föddes den 18 sept. 1786 i Borgsjö i Medelpad, men hans livsgärning blev förlagd till Ludgo. År 1808 kom han dit i egenskap av informator åt prosten A. J. Bolinders barn. År 1816 hade han plats hos kapten von Ehrenheim på Ön. Sedan vistades han några år i Nyköping såsom lärare dels vid en av honom själv etablerad skola, dels vid stadens Lancasterskola. Men år 1833 kom han tillbaka till Ludgo, och sedan stannade han där till sin död, som inträffade den 20:de maj 1865, på

själva Kristihimmelsfärdsdagen. År 1833 hade patron Warner Groen på Öster-Malma donerat ett kapital på 4,000 Rdr. B:co till en »friskola för allmogens barn från Ludgo och Spelvik», och då kallades Walker för att leda densamma. Walker hade redan förut gjort sig ett namn såsom pedagog, särskilt från den tid, då han förestod Lancasterskolan i Nyköping. Här fick han i ännu högre grad tillfälle att visa, vad han dög till. Skolhuset vid Löten var inte stort på den tiden, det hade endast två små rum på nedre botten. Men Walker utnyttjade utrymmet till det yttersta, tog varje vrå i anspråk och kom med sin undervisning till ett resultat, som ej låg så långt efter det, som en modärn folkskola på landet nu kan uppvisa.

Han var så skicklig som lärare, att han till och med genom biskopens förmedling erhöll en guldmedalj till belöning, något som han dock med sin stora blygsamhet skämdes för. Men icke allenast medan han levde, höll han sin hand över skolan. Hans intresse räckte långt bortom graven. Ännu i den dag, som i dag är, är han, så att säga, dess skyddspatron. För de slantar, som han av sin lilla lön kunnat spara ihop, köpte han nämligen in den gård, $^{1}/_{4}$ mantal Löten, på vilken skolan låg, och skänkte den till församlingen jämte ett litet kapital på 535 kronor, som han hade insatt på Nyköpings sparbank. Walker var ungkarl. Arrendet på gården och räntan på kapitalet anslog han till mat, kläder och premier åt fattiga skolbarn.

Walker var en hedersman i den gamla stilen. Förtjänt av att hedras av dem, som lågo honom mest om hjärtat, barnen, är han, och hedrad har

han blivit. För varje Kristihimmelsfärdsdag, om vädret tillåter det, samlas man nämligen vid hans grav. Församlingens kyrkoherde håller ett litet »festtal», och skolbarnen stämma upp några sånger. Uppvaktningen vid Walkers grav har blivit, så att säga, en liten lokalpatriotisk högtid i Ludgo. Stora människoskaror samlas då på kyrkogården för att åhöra talet och sången, och sämre anledning, det måste medgivas, kunde man ha för att samlas.

V.

Bortom kyrkan ha vi Ludgo malm. — Vägen bär förbi ålderdomshemmet ned i dalbottnen och så upp igen för en brant backe. I dalbottnen går ån. Den är kantad med albuskar. När man kommer upp för backen, ligger ett torp där uppe, och just från den punkten, där det torpet ligger, har man en härlig utsikt över den nejd, som man passerat. Man ser kyrkan, och något längre bort Trollesund, och i bakgrunden ser man Ludgosjön som en vit strimma.

Med denna anblick ta vi farväl av slätten, ty bortom de små tegar, som tillhöra torpet, tar skogen vid. Den väg, som vi nu slå in på, leder till Bogsta socken. Vid Norrby träffar den den stora landsvägen mellan Stockholm och Nyköping. Och på denna väg — vägen över malmen — kommer man ut till järnvägen, ut till Tystberga station. Men ett stycke in i skogen delar sig vägen. Och väljer man den väg, som

leder åt norr, så kommer man till Torpesta eller Öster-Malma och sedan — om man så vill — ända fram till Gnesta.

Innan vi komma in i skogen, måste vi igenom en grind. Och nu rinner mig en historia i minnet.

På andra sidan skogen, och innan man hinner fram till Torpesta, ligger Torpesta kvarn, och dit fara många Ludgobor för att mala.

En arla morgonstund för många år sedan kom en gubbe från Emtvik körande med sitt kvarnlass. Det var långt före dagningen och alldeles mörkt. Då man for till kvarn, fick man alltid lov att vara tidigt ute, om man skulle hinna hem före kvällen. Vanligtvis hade man lång väg och tungt lass, och så kunde det hända, att man fick vänta, innan man kom i tur att mala, och då var det bra att vara tidig av sig. Den som kommer först till kvarn, får först malet, heter det ju.

Han hade gått bredvid släden i backen. Mörkt var det ju och bittida, och knappast fullsövd hade han varit tvungen att giva sig ut. Tungt var det att gå i snön. När han kom upp, tyckte han, att både han och oxarne kunde behöva vila. Han lät därför oxarne stanna för att få pusta ut, medan han själv satte sig på en sten vid vägkanten för att meditera. Som han kände sig hungrig, så tog han upp en smörgås ur sin matsäcksväska och började äta. Som han så satt, så såg han, huru tvenne ljus tändes, ett på vardera grindstolpen. Han fortsatte emellertid med sin smörgås, och när han slutat äta, reste han sig upp, fattade tömmarne, manade på oxarne och fortsatte sin kvarnresa. I detsamma

Middagsrast.

Torparens kor.

slocknade ljusen. Gubben var helt rörd, rädd var han däremot inte alls. Det hade varit så vackert med de tvenne ljusen mitt inne i vilda skogen. —

Nu äro vi inne på malmen. Här var för några år sedan grov timmerskog, här var en vildmark med lockande halvdunkel, med ljusa, mossbelupna bergstoppar och djupa, svarta skrevor, en vildmark full av hemlighetsfulla ljud och irrande tysta skuggor. Här var en riktigt gammal skog, sådan vi minnas den från vår barndoms sagböcker. Nu har en större avverkning ägt rum här. Yxhuggen ha skrämt bort alla de skygga väsen, som en gång befolkat den, och kommit dem att söka sig nya tillflyktsorter, karlarnes eder, hästarnes gnäggningar ha genljudit här, kolmilors rök har förmörkat den fordom klara himlen, timret har på vinterföret fraktats ned till järnvägen. Den tysta skogen har vaknat upp ur en sekellång slummer, har fattats av vandringslust och längtan att se sig om i världen. Den har blivit smittad av det oroliga människosinnet. Nu stå backarne kala, skogen har dragit sig ett långt stycke tillbaka från vägen. Larmet är slut, tystnad har åter inträtt. Skuggan har vikit, skymningen är skingrad, solen lyser över skövlade och brända vidder och ensamma frötallar stå kvar här och där, som om de sörjde sina emigrerade kamrater. Livet är dock icke slut, ty i mossan gro nya frön, spira nya plantor, och om hundra år äro — karlar, hästar, milor glömda. Då är här skog på nytt med samma lockande och skrämmande skuggor.

Men vi närma oss Bogsta. — Se, då sluter

oss åter skogen i famn med sin ljuvliga svalka, sin drömtyngda mystik.

Vi befinna oss nu på en högslätt. Skogen glesnar. Men nu är det inga »brända tomter», skräpiga och nedrisade och med svarta kolbottnar, som möta, utan bördiga åkerfält, stugor i lövskogshägn. Här, där marken är jämn som

Vedlasset.

ett bräde, växer gyllene råg och korn och rotfrukter med en blast så saftig och grön och hög, att den erinrar om en tropisk urskog i miniatyr. Det ser ut att vara mycket bördig och välskött jord, en oas mitt inne i vildmarken. Men vi närma oss nu också Norrby i Bogsta, bebodda trakter alltså.

Enär ett besök vid Norrby nu icke ingår i

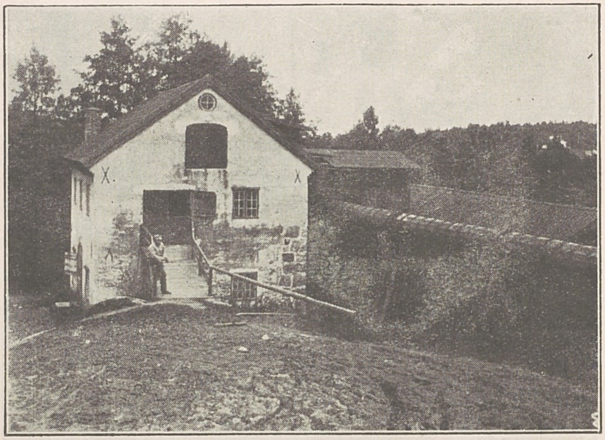
vår resplan, så vända vi här och begiva oss på nytt in i skogsregionen. Vi ta oss utan äventyr fram till vägkorset igen för att nu följa den norra vägen och se, vart den leder oss. Och följer man vägen, så är det ingen konst att hitta på Ludgo malm, särskilt om det är vid dagsljus. Men viker man av och söker att komma

Kolmilor på Ludgo malm.

fram en genväg, då kan man gå vilse även på dagen. Är det på kvällen, bör man absolut hålla fast vid vägen, ty när mörkret fallit, är skogen icke allenast villsam, då driva även makter där sitt spel, som man gör klokast i att undvika att komma i beröring med. Hör bara, vad som hände soldaten Falk, då han gick över skogen med order!

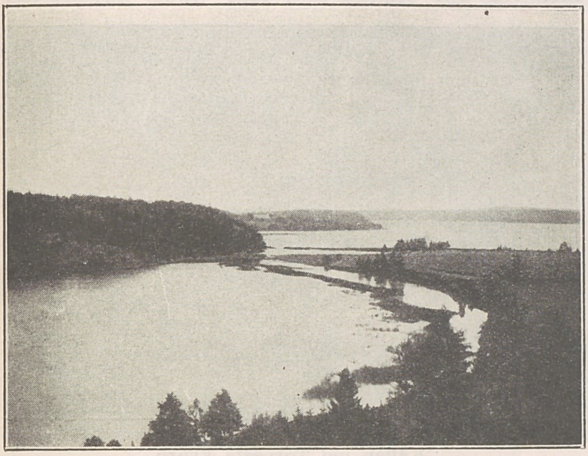
Soldaterna brukade fordom gå från Nyköping med order till varann. Och i sådant ärende var Falk ute en gång. Han hade av någon anledning tagit vägen över Bogsta och skulle nu över till Spelvik, som ligger på andra sidan sjöarne. Just där Runviken och Ludgosjön mötas, är ett sund, och över detta sund leder en spång, av

Torpesta kvarn.

folket i orten kallad för »spängen». Den ligger icke långt från Ökna i Bogsta och alldeles nedanför Ånsund i Spelvik, och för att komma ut på den genväg, som Falk tog, måste man passera en gärdesgård med en stätta. Här nere mot sjön är terrängen mycket bergig, mycket vild och mycket otillgänglig, men om man känner stigen, så är det inte svårare att ta sig fram här, än det är annorstädes.

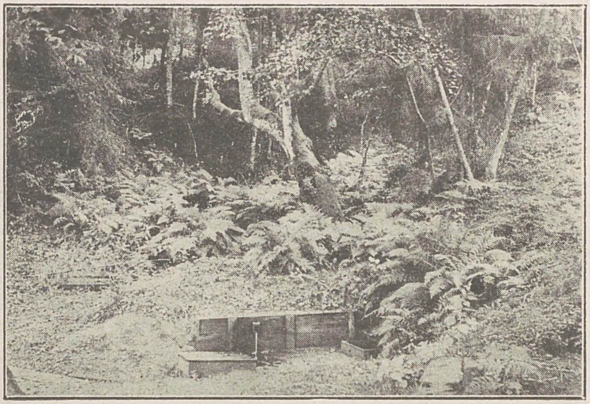
Falk gav sig av med friskt mod, kanske fördröjd av en kaffekask i någon stuga, men i alla fall så tidigt, att han borde hinna fram till stättan, innan det blev alldeles kolmörkt. Och kom han bara dit, så var det omöjligt att sedan taga fel. Hur det var, så måste dock skymningen ha kommit hastigare än soldaten beräk-

»Spängen».

nat, ty när han kom in bland träden, voro skuggorna redan så långa, att de flöto ihop, och för varje ögonblick sjönk mörkret djupare. Han gick emellertid oförfärat på och undrade bara, att han aldrig kom fram, ty fast han gick och gick, så tycktes det, som om det aldrig ville taga slut på vägen. Till sist upptäckte han, att han, som man ofta gör, då man går vilse, hade gått runt.

Han försökte då på nytt. Men lika fruktlöst. Även nu gick han runt och återkom för andra gången till det ställe, varifrån han förra gången utgått. Tre gånger försökte han, men det var alldeles förgjort. Hur han bar sig åt, var det omöjligt att hitta fram till stättan. Då kom han ihåg, att man skulle vända mössan avig, om man fått sin syn förvänd. Han tog av sig mössan

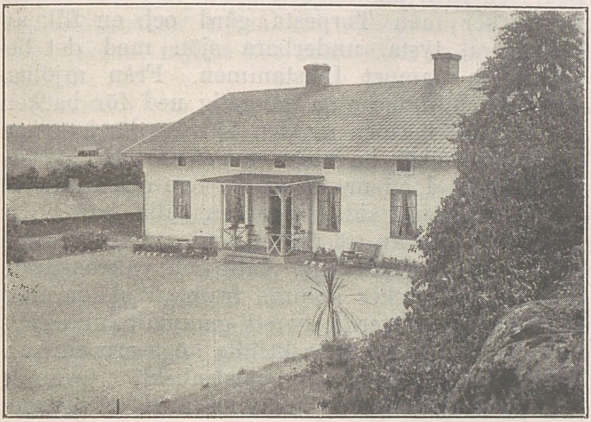

Källan vid Torpesta kvarn,

och vände den ut och in, svor en kötted och tillade, att om inte själva den lede vore lös, så skulle han hinna till stättan, innan det blev natt på allvar.

Då skrattade det till uppe i bergen. Det var ett sådant där hemskt, otäckt hånskratt, som går genom märg och ben. Soldaten ryste, men han satte sig i gång på nytt, och han hade ju i själva verket intet annat val, så vida han inte ville

stanna i skogen, och det var ju intet lockande. Ovanpå kväll blev det natt, och ovanpå natt blev det morgon. Alltjämt fortsatte han att trampa omkring i skogen. Ibland var han nere i ett kärr, ibland slog han näsan i ett träd, han gick, som om han hade gått för livet, han gick för att hålla sig varm och för att undkomma skrämseln, som, fast han annars var en modig

Torpesta.

karl, nu hade slagit sina klor i honom. När äntligen dagen rann upp efter denna uppskakande, hemska natt, och det blev så ljust omkring honom, att han kunde urskilja föremålen, då kände han igen sig och såg till sin stora överraskning, att han befann sig strax invid Tovetorp på Öster-Malma ägor, en dryg halvmil avlägsen från »spängen». —

Vi komma alltså tillbaka till korsvägen och följa nu den norra vägen. När vi gått ett stycke, komma vi till en biväg, som tar av åt öster. Vi slå in på den, ty det intresserar oss att ta Torpesta och Torpesta kvarn i betraktande.

Vägen för oss ned till djupet av en hålväg, och härnere ligger kvarnen. Mjölnarens bostad ligger uppe på höjden. Och härifrån ser man ned i en liten glänta, och ovan de ån kantande alarne ser man Torpesta gård och en flik av den stora, tysta, underbara sjön med det besynnerliga namnet Likstammen. Från mjölnarens bostad slingrar en gångstig ned för backen och ned till bottnen av den hålväg, där kvarnen ligger. Och här ha vi en den allra underbaraste vegetation. I en urgröpning — en mindre ravin — i sandåsens sida rinner en källa fram. Ur en liten ränna av trä rinner i en oavbruten stråle ett alldeles kristallklart, kallt och välsmakande vatten. Det tyckes komma fram ur själva marken, mellan rötterna av ett gammalt, underligt träd och en skog av praktfulla höga ormbunkar. Terrängen höjer sig amfiteatraliskt. Ovanför ormbunkarne höja sig barrträd med gråa stammar, och under dessa tecknas ett brokigt mönster av röda flugsvampar, ett vackert måleriskt inslag i den gröna smyrnamatta, som skogens fé brett ut omkring den klara källan. Detta är en plats så enastående sval och ljuvlig, att den skulle vara förtjänt av särskilt skydd. Men hur är det? Poesien har alltid varit ett styvbarn. En fläkt av saga och romantik djupt inne i skogen, vad är den värd emot den reela valuta, som erhålles för träden, vad är den silverklara bäcken värd mot den blanka, vita slanten? Den

idyll, som så outplånligt fästat sig i mitt minne, den är ej mer. Skogen är borta, ormbunkarne ha flyttat sin kos, då de sakna skuggan, flugsvamparne likaså. Nu finnes bara den heta sanden kvar, betäckt med brunbränt gräs och torra stubbar. Allt är förgängligt! Men källan porlar där ännu. Den saknar inte den skövlade skogen, ty om hundra år är idyllen uppväxt på nytt. Då kan källans nymf åter i lugna, tysta månskensnätter njuta sitt dolce far niente på den vackra, mjuka smyrnamattan under de höga träden . . .

Kvarnen, en gammal grå byggning, är ytterligt romantisk. Den ligger vid en liten sjö, som bildats i bottnen av ravinen, och vars klara vatten avspeglar de höga träden, som växa på de branta stränderna och de lummiga alarne i sjökanten, som växa så nära, att deras grenar hänga ned i vattnet. En och annan Iris lyser som en gul stjärna.

Kvarnen inramas av yppig lövskog. Här är platsen för en målare att fördriva sin halva sommar.

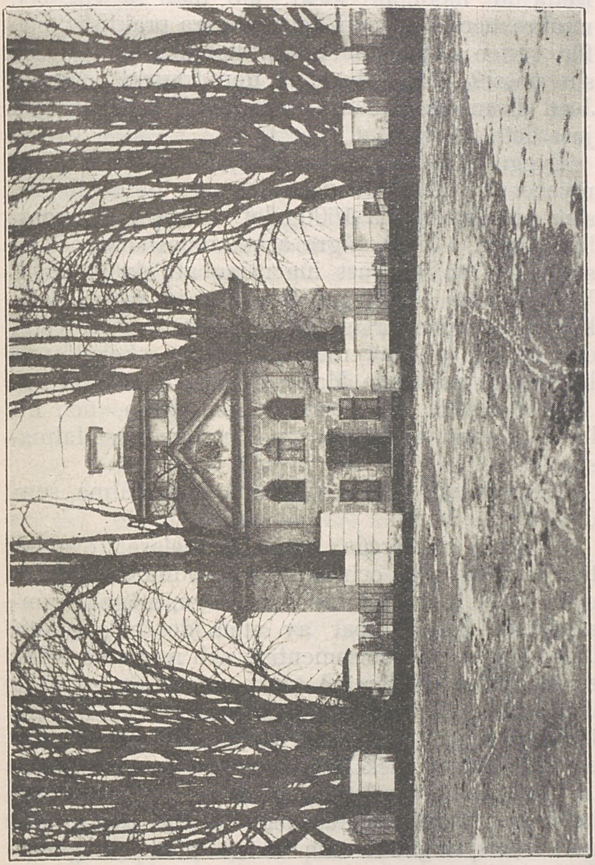
Längre bort ha vi Torpesta. Huset är enkelt, men läget invid ett berg och alldeles invid sjön är härligt. Långt borta från världens oro, med sjö och berg och skog ligger det. Dess ägare, herr J. Gustafsson, måste vara lycklig, om han inte har alltför mycket oro i kroppen.

VI.

Det förefaller, som om Ludgo skulle vara en mycket avsides belägen socken, och det är den

också så till vida, som den ligger långt från järnvägen, från vilket håll man kommer. Från Aspa till Gnesta är ungefär två mil, och från Aspa till Tystberga är ungefär lika långt. Skillnaden är under alla omständigheter ingenting att tala om. Vem skulle sålunda kunna ana, att just här i denna avlägsna bygd skulle kunna finnas ett av de vackraste och mest välvårdade minnesmärken från den karolinska tiden? Vem skulle kunna tänka sig att här finna en skapelse av själva Nikodemus Tessin den äldre? Och just i den allra backigaste och skogigaste omgivningen. Så är dock fallet. I den vildmark, som utgör nordligaste delen av socknen, ligger en förtjusande liten sjö. Södra stranden utgöres av väldiga åsar, som stupa ned mot stranden och där bilda de mest hänförande naturliga ängar. Norra stranden är icke fullt så högländ, och där ligger, inbäddad i grönska, den pärla bland byggnader, som jag redan omnämnt. Om vi komma från Gnesta, se vi från vägen på avstånd dess vita murar lysa fram ur grönskan. Och ta vi av till vänster, det är Bogsta-vägen, så ha vi det bakom närmsta kulle, d. v. s. sedan vi först passerat en del av de till gården hörande åkerfälten.

Det första vi komma till, är en stor vit byggning i någon sorts kasärnstil. Det är en i början av 1800-talet uppförd ladugård. Man byggde på den tiden tungt, solitt och värdigt. Man skulle här kunna vänta sig finna förläggningen för en skvadron av ett dragonregemente, men bakom den stolta fasaden stampa inga ystra stridsfålar i sina spiltor, halvtanuat hundratal rödbrokiga svenska kor och kvigor idissla endast

Öster-Malma (Huvudentréen.)

vid foderborden sin föda förnöjt och kolugnt. Detta är mera prosaiskt, om man så vill, och mindre heroiskt, men det är mera praktiskt, och för resten: Har inte lantbruket, ha inte djuren sin poesi? Tänk bara på den franske målaren Jean François Millais och hans skildringar från just detta område . . .

Byggningen — corps de logiet — se vi inte mycket av från denna sida. Av de telningar, som planterades på 1600-talet, ha nu blivit verkliga jättar. Vi se några arbetarebostäder och så skolan. Den är just ingenting att skryta med. Vi veta, att »skolbyggnaden» är av yngre dato, knappt hundra år gammal; hade vi inte vetat det, skulle vi ha trott, att denna skola fanns här redan på Anna Maria Drakenhjelms tid . . .

Vi fortsätta emellertid vägen fram, och nu ha vi slottet till höger, emellan oss och Malmasjön.

Detta är således Öster-Malma eller Malma, som det fordom hette!

En rad av breda, vita stenpelare, ovanpå täckta med plåt och sammanbundna med järngaller och i mitten tvenne höga, något framskjutande grindstolpar av sten, det hela samtidigt elegant och monumentalt, och innanför dessa sexton höga lindar på trenne sidor omfattande den alldeles fyrkantiga gårdsplanen! Och innanför här, vid ändan av gårdsplanen, ligger slottet, en liten harmonisk byggnad i tvenne våningar. Ja, den är sannerligen inte stor. Vi räkna till hela nio fönster på fasaden. Mittpartiet är något framspringande och krönt med en gavelfronton, i form av en nästan rätvinklig triangel. Fönstren äro rektangulära, krönta av masker, så

som fordom brukades. Övervåningens fönster i mittelpartiet äro dock icke som de andra, de sluta med en rundbåge. Mitt i frontonen är en urtavla, och ovan frontonens spets sitter en klocka. Taket är ett valmtak, krönt av en överbyggnad lika bred som det framskjutande partiet på fasaden och försedd med trenne fullkomligt kvadratiska fönster. Högst upp är en enda mycket bred skorsten, i vilken alla husets rökgångar utmynna. Byggnaden är ytterst harmonisk, synnerligen intressant och ovanlig i sitt slag. Grundplanen är en kvadrat, och varje sida i kvadraten är 18 meter. Alla fasaderna äro lika med den första — byggningen äger nämligen fyra fasader — skillnaden är blott, att de tre andra hava tre våningar, då den första har blott två. Men huset ligger med ena sidan intill en avsättning, en terrass, därav denna olikhet.

Jag har redan antytt, att Nikodemus Tessin d. ä. skulle gjort ritningarne till detta hus. Man vet det inte med bestämdhet, men förmodar det, därför att man har goda skäl för en sådan förmodan. Hela anläggningen är nämligen så typisk karolinsk. Malma återfinnes även i Dahlbergs Suecia antiqua et hodierna. Den planschen är en av de bästa i detta verk, den är betydligt bättre och trovärdigare än bilden över Ludgonäs. Avikelserna från, vad vi nu se här framför oss, äro inte många. Övervåningens rundbågsfönster äro hos Dahlberg rektangulära liksom de andra, och flyglarne har han gjort något för smala, men annars så är allt sig likt. Fyra små paviljonger i parken finnas dock icke numera, och de bryggor, som han förlagt vid sjön, ha aldrig funnits, lika så visst som att de

båtar, som anlöpa dem, aldrig ha seglat i Malmasjön.

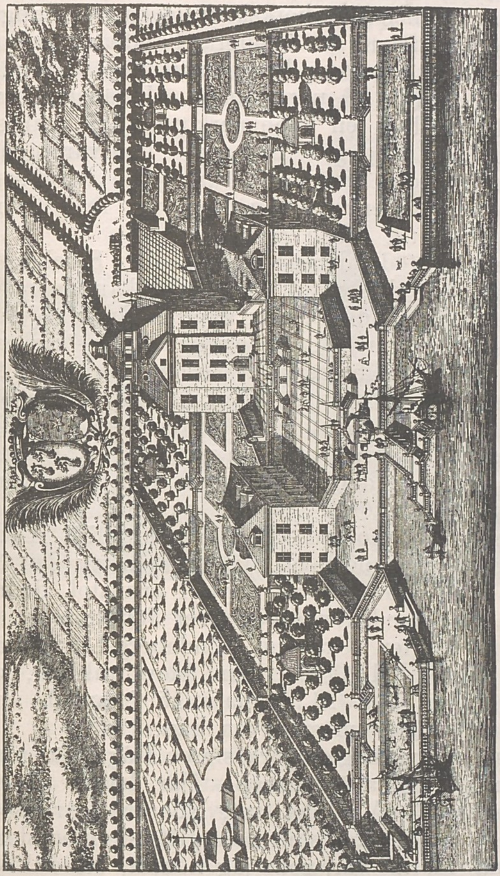
Husets inre är lika originellt som dess yttre. Till vänster i förstugan ha vi, då vi inkomma, en trappa med liksidiga vändplan och vackra kryssvalv. Trapprummet är öppet, och trapporna stödas av fyra murpelare. I det nedre etaget äro vardagsrummen belägna, i det övre festvåningen. Jordvåningen, som är delad i fyra delar genom välvda gångar med stengolv — i förbindelse med de olika portarne — innehåller det icke minst viktiga, nämligen köksdepartementet. Genom en port i muren och en gång under den mellersta terrassen, kommer man in i källarvåningen, belägen under jordvåningen. Här skall finnas en stor källarsal med sex dörrar, tre på vardera sidan. Längst bort är en stor port, som ingen vågat öppna, påstås det. Men sägnen förtäljer, att det bakom den porten skall finnas ett stort underjordiskt rum. —

I första våningen är det förnämsta rummet en salong. Dess fönster äro i början av 1800-talet upphuggna, så att de nu gå ända ned till golvet. I denna salong finnes en öppen marmorspis från samma tid med en fransk devis under spishyllan, så lydande:

Les peines doivent être proportionnées delit et utiles à la société. Mödorna böra vara avpassade och nyttiga för sällskapet.

Detta rum påminner oss om farfars och farmors tid med dess eleganta, ytliga och lättsinniga liv, som för oss dock kanske har mera charme än föregående mera storvulna epoker.

Till höger om salongen ligger ett förmak med avrundade hörn. Här påträffa vi det intressanta

Malma (Suecia antiqua et hodierna av E. Dahlberg).

porträttet av slottets egentlige byggherre, fru Anna Maria Drakenhjelm, född Silverstjerna. Hon såg bra ut med sina korkskruvslockar, den unga, intelligenta frun. Med högra handen gör hon en lätt gest mot en lång inskription, vari alla hennes meriter stå uppräknade. I vänstra handen håller hon en blomsterkorg, Det var en duktig fru. Ung gifte hon sig — hon var endast sexton år, tidigt fick hon sätta sig in i vad som ålåg en patricierfru, men hon var inte för ro skull dotter till Johan Månsson.

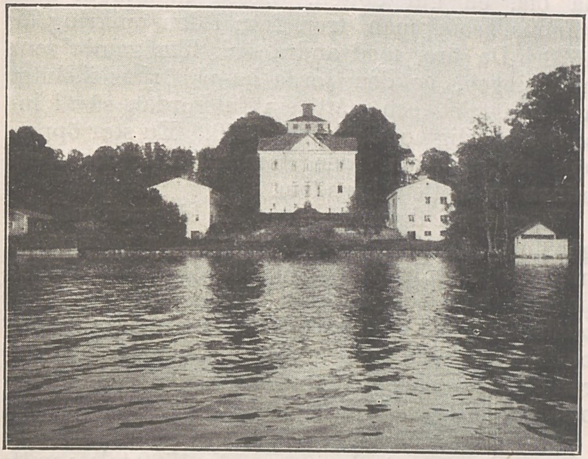
Hon var född den 18 aug. 1643 i Stockholm och gifte sig den 8 juli 1659 med kammarrådet Wilhelm Böös, adlad under namnet Drakenhjelm. Han var svåger till en av hennes systrar och skrev sig som herre till Werder, Jungfruhoff, Strömsrum och Ströppsta, Erik Dahlbergs Ströppsta i Turinge, samt efter giftermålet även till Malma och Stjärnholm. Han var född 1624, alltså 19 år äldre än den unga frun. Han hade varit gift en gång förut. Såsom var att vänta, så överlevde hon honom Han dog år 1676. Änkeståndet var henne dock ej i smaken, ty den 30 mars 1680 trädde hon ånyo i brudstol, denna gång med landshövdingen över Jönköpings län friherre Mårten Grelsson Lindeberg-Lindhjelm, född 1638, död 1720. Han blev änkling, då Anna Maria den 21 januari 1697 avled, och gifte sedermera om sig även han.

Man kan verkligen göra sig en fråga, när man tänker på dessa äktenskap. Var det av kärlek de ingingos? Var det inte snarare gård som gifte sig med gård, slott som gifte sig med slott!

Anna Maria var, som jag nämnt, ett duktigt fruntimmer. Det var hon, som gjorde Malma

till sätesgård, det var hon, som uppbyggde stenhuset, anlade trädgården med murar och avsättningar och gjorde det till vad det nu är.

Hon hade ärvt det efter sin far. Denne hade genom köp förvärvat ett tiotal hemmansdelar i grannskapet, som han lagt ihop med Malma, för

Öster-Malma från sjösidan.

att detta skulle bli rikt och mäktigt. Köpebreven på pergament finnas ännu i behåll i gårdsarkivet, undertecknade av drottning Kristina själv egenhändigt, eller av förmyndareregeringen. Men det var hon, Anna Maria, som gjorde det till vad det sedan blev, ett av de bästa och vackraste gods i 1600-talets Sverige. Och inte nog med detta. Hon lät utvidga Ludgo kyrka och inredde där en värdig familjegrav. Ja, detta är

hennes verk, och där vilar hon nu, sedan hennes konto här nere avslutats.

I den övre våningen befinna vi oss förflyttade rätt långt tillbaka i tiden. Fyra av rummen här ha målade tak, dels på väv, dels på träpanel. Målningen är vad man kallar för grisaille, tre ha blå, en gul botten. Dessa målningar härstamma, som man tror, från tiden omkring år 1670. De äro, med andra ord, lika gamla som byggningen, ty den torde ha påbörjats i slutet av 1660-talet och nått sin fullbordan såväl insom utvändigt omkring år 1670. En stor öppen spis av sandsten i den stora salen är också ett minne av slottets barndom.

Väggarne i detta rum äro klädda med målade gobeliner på grov väv. De föreställa jaktscener, men äro utförda på en tid, då »Ostindiska kompaniet» hade börjat göra östern modärn, 1700-talets förra del. Man ser där jägare i turbaner, beridna eller till fots, kämpa med lejon och tigrar och andra av den tropiska urskogens största och farligaste vilddjur.

En golvfris av kalkstensplattor löper runt väggarne. Dörröverstyckena äro från 1700-talets mitt.

På en av dörrarne är med kol skrivet ordet »adieu».

Det går en romantisk sägen om detta. Hertig Fredrik Adolf hade en gång gästat på Malma; det var då general Stackelberg var dess ägare. Han hade fattat behag till eller »allernådigast behagat» fatta tycke för, kunna vi ju säga, den yngsta fröken Stackelberg, Karolina Margareta. Så hertig han var, hade han dock blivit kyligt behandlad av den unga damen, som inte förstått eller förmått uppskatta en hertigs amour. Och när han sedan med »hjärtat fullt av sorg»,

Öster-Malma. De båda flyglarna från 1700-talet.

stod i begrepp att begiva sig därifrån, toghan en bit kol ur spiseln och skrev »adieu» på dörren med.

Kanske ligger det någon sanning under denna berättelse, och då är den pietet, som låtit ordet stå kvar, värd all aktning.

Som jag redan omtalat, så finnas här två flyglar. De ligga på den första terrassen, räknat nedifrån, och ha sina huvudingångar mot den. Men går man en trappa upp, leder en korridor igenom dem, och man kommer, om man följer den, ut på den andra terrassen, strax intill det stora husets jordvåning.

Från sjön gör sig Öster-Malma utmärkt. Den nedre terrassen höjer sig ungefär så högt som en av flyglarnes våningar, dessa ha även de en jordvåning, över stranden, och en bred trappa med järnräcken springer fram. Första och andra terrasserna förbindas av en trappa med två armar, försedd med ett räcke av smidesjärn med bokstäverna V E R S.

Det betyder inte alls att här i huset skrives vers, fast det kanske någon gång göres det också, utan det är en av husfruarnes initialer, ett monogram, som hänvisar till Ulrika Eleonora Ridderstolpe, fru till Malma i mediet av 1700-talet.

Jag har redan nämnt, att man gör sin entré till slottet från den översta och sista (den tredje) terrassen. Jag har redan talat om den fyrkantiga gårdsplanen. Allt är här ytterst symmetriskt avgränsat. Utanför denna inre plan, ha vi en annan yttre, halvcirkelformig och på andra sidan denna tvenne i sitt slag alldeles utmärkta, från början av 1700-talet härstammande, flyglar med höga tak, var sin skorsten och på den utåt

ägorna vända sidan i rad, högt upp belägna, små, cirkelrunda fönster. Dessa hus — stall och vagnslider — äro så böjda, att deras väggar sammanfalla med den halvcirkel, jag talat om, och mitt emellan dem — de äro, som om de skulle vara tvärt avskurna — går en väg, rakt ifrån huset, vinkelrätt mot den, vi anlänt på, kantad av höga lindar, ut över ägorna för att ett stycke bort göra en mycket skarp krök och — försvinna i skogen. Den vägen är det vi skola följa, om vi önska komma till Bogsta eller Torpesta.

Såsom äldsta kända ägare till Malma uppgives en stallmästare hos hertig Karl, som hette Anders Nilsson Roos. Det var i början på 1600-talet. Sedermera kom det till Seved Bååth (död 1669) och därefter betydligt utvidgat genom skatteköp, troligen omkring 1640, till Johan Månsson Silfverstjerna, som ytterligare utökade det. Sedan övertogs det av dennes dotter, Anna Maria, gift med kammarrådet och generaltullförvaltaren Wilhelm Drakenhjelm, under vilken tid det förvandlades till sätesgård.

Efter moderns frånfälle kom det genom arv till sonen Johan Kristoffer (död 1713). Dottern Maria Eleonora gifte sig år 1666 med Sveciaverkets berömda författare Erik Dahlberg och bosatte sig med honom på Skenäs i Västra Vingåker. Johan Kristoffers styvfar, landshövding Lindhjelm, skrev sig även han en tid såsom friherre till Malma.

Kristoffers son stupade vid Fredrikshald, hans dotter gifte sig med presidenten Erland Broman.

År 1730 köptes Malma av Georg Thomas von Berchner (död 1743), gift med Ulrika Eleonora Ridderstolpe (död 1767). Efter mannens från-

fälle gifte hon om sig med generalen greve Valter Reinhold Stackelberg. År 1827 köptes det av Werner Groen d. ä. (död 1833), ärvdes efter faderns död av sonen, Werner Groen d. y. (död 1866), som sålde det till kapten Anders Otto Adelborg (död 1868). Denne Adelborg, ägare av Södertuna i Frustuna, vistades endast tidvis på Malma. Han var så illa omtyckt av gårdens arbetsfolk, därför att han röt och skrek, då han kom i beröring med dem, att han till och med på Axalaskogen vart utsatt för ett attentat. Man sköt på honom. De sista levnadsåren var han dock bättre; troligen ångrade han sin forna häftighet. Under gamle Adelborgs tid såldes flera underlydande ställen ifrån. Sonen, kapten Otto Ehrnfrid Adelborg, som övertog godset efter faderns död, återställde det emellertid i det gamla skicket. Och sådant befanns det, när det övergick till den nuvarande ägaren, kanslirådet Hugo Tigerschiöld.

I sitt nuvarande tillstånd är det ett mycket vackert gods. Det är taxerat till 176,800 kr. Ladugården är god och åkern välskött. För att vinna mera åkerjord, har ägaren grävt ut och torrlagt en liten sjö, Stocksjön, som om några år bör bära goda skördar.

Arealen är 1,085,6 hektar, därav åker endast 271,4 och äng 4,1. Resten är skog och hagmark, mossar och kärr.

Egendomen består nu av följande hemman och hemmansdelar: 2 mantal Öster-Malma, 1 mantal Transäter, 1/4 mantal Råggärdet, 1/2 mantal Tovetorp, 1/4 mantal Stocktorp, 5/16 mantal Väster-Malma n:r 2 och 1/8 mantal Penningby,

Kronbrud i Ludgo.

Torpesta kvarn och såg och lägenheterna Byggkärret och Kronängskärret i Ludgo samt Nyängen i Spelviks socken.

VII.

Om vi komma från Gnesta, måste vi fördjupa oss i de mörka skogarne söder om Axala, för att nå fram till Ludgogränsen. Det lönar mödan, ty dessa skogar äro vilda och härliga, täta, tysta och fulla av aningsmättad skymning. Vi ha passerat den stora byn Axala — i Björnlunda — med handelsbod och skola. Vi ha passerat en liten så gott som rund sjö, Skottsjön, ett litet ställe invid vägen, som bär det ståtliga namnet Örnbo. Vi komma nu till en annan liten sjö, Dalsjön, en lång, smal sjö, vilkens ena yttersta ända går nästan fram till vägen. Stränderna äro höga, bergiga, skogbeväxta och erbjuda en vacker, men nästan skrämmande ödslig anblick. Det är den sista skymten av öppen nejd, av fri himmel, man ser på länge, ty framför en står skogen som en mur, och i denna mur öppnar sig en hög, smal port . . .

Vägen går in i skogen. Upp för en backe. Man ser bara en smal strimma blå luft högt över sitt huvud.

Fordom hade vägen en annan sträckning. Den gick då några meter västligare; men bara ett litet stycke. Ovanför backen stöta gamla och nya vägarne ihop igen. Den gamla är nu igenväxt, och där den började, ser man spåren av

en gammal boplats. Här har fordom legat en liten stuga, och här bodde »busen», profossen såsom hans mera officiella titel löd.

Jag har många gånger passerat denna skog nattetid. Då är den hemsk men storslagen. Inunder träden är det kolsvart, men högt uppe emellan topparne tindra bleka stjärnor.

Man bör inte vara mörkrädd, då man ger sig in i denna skog nattetid, ty innan man kommit långt, påträffar man en avrättningsplats. Det är ett litet vägstycke, som tillhör Dalsjö kvarn. Det är lätt att hitta, om man studerar vägmärkena. Just här avrättades en gång i tiden skomakare Brunfelt, som mördat en kulla, som gick med handel, och just här under detta vägstycke är hans stoft begravet. Det var inte så värst länge sedan, det hände år 1858, och många finnas i livet, som varit med och åskådat denna halshuggning. Det var just inte något behagligt minne att bära på genom livet, de den gången förskaffade sig. För oss yngre är det ofattbart, att icke en längre tidrymd, än som verkligen är fallet, skiljer vår tid från denna mörka, vidskepliga, barbariska tid, då dylika ohyggligheter räknades ibland — folknöjen.

Man har talt om för mig, att när huvudet föll, tvenne personer sprungo fram, uppsamlade det ur halspulsådrorna framrusande blodet i glas och drucko därav. Den ena var den ovan omtalade »busens» son, den andra var en fröken. I sanning en modig fröken. Jag skulle inte velat följa hennes exempel för allt i världen. Men det påstods hjälpa mot epilepsi, och när det gäller kvacksalveri och vidskepelse, då finns det både pengar och kurage.

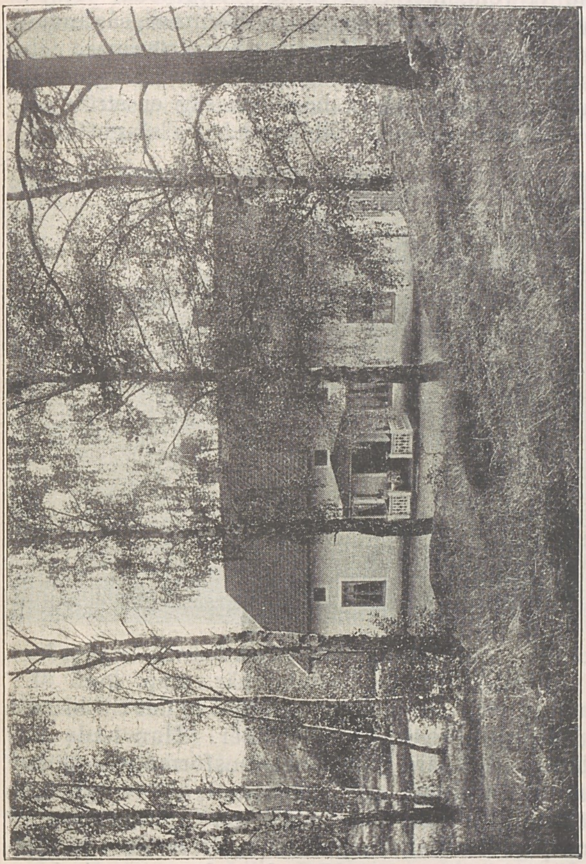
Graven var grävd alldeles intill schavotten, och sedan man berövat liket dess stövlar och de paltor, som bödelsdrängarne ansågo hava något penningvärde, så hyvades det ned i graven, och jorden skottades över.

Avrättningen skedde ett stycke från vägen, men vägen är, som jag sade, flyttad, och just under Dalsjö kvarns vägstycke vilar mördaren.

Vid den lilla sjön, jag talte om, Dalsjön, men i motsatta ändan, ligger ett kronojägareboställe, som tillhör Rönö härads allmänningskog, Lilla Råggärdet. Här är mycket vackert sommartiden, den låga, gammalmodiga stugan är alldeles inbäddad bland rosor.

Här har en av traktens märkligare män, patron Larsson på Kullen i Gåsinge, tillbringat 25 år av sitt liv, nämligen sin ungdom och sina bästa dagar.

I dessa låga rum ha de stora idéer kommit till, som skulle grunda hans rikedom och rykte, och som skulle bli fruktbärande för hela den sörmländska mejerihanteringen. Denne fattige bondpojke från Granö var en i flera avseenden märklig kronojägare. Då han gick och läste, kom han, då Bore flytt och »drivans liljor» för länge sedan smält ned, och då de andra barnen klätt sig i tunna sommarkläder, till prästen iklädd storstövlar och yllehalsduk. Han var ett original och ansågs för ett original och är ett original än i dag, om man så vill, men han var, vad som inte många äro, en man med tankar. Det var inte världsgåtornas lösning, det var inte skönhetsvärden, mekaniska problem, rytm eller musik, han grubblade över, det var siffror, som välvde sig i hans hjärna. Han var, om man så

Väster-Malma.

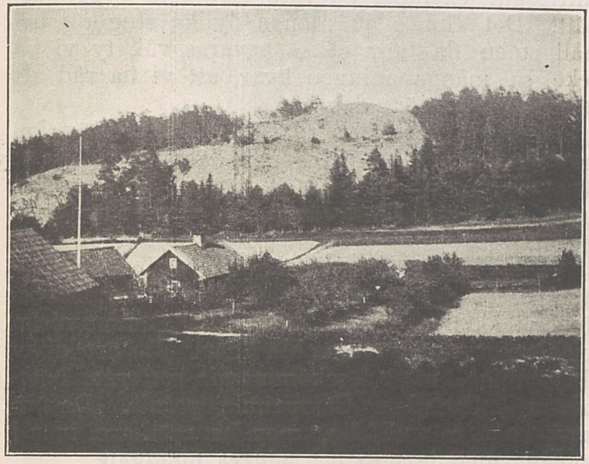
vill, en sifferkonstnär, och alla konstnärer äro, som vi veta, mer eller mindre originella. Här i ensamheten drömde han stora drömmar, såg mejerier uppstå, såg mjölken rinna i strömmar, och ostar rulla som stora vagnshjul från Sverge över havet och långt, långt bort och såg en ström av pengar rulla tillbaks. Mejerier voro så gott som

Ryggåsstuga, Vårlunda. Framsida.

okända i Sörmland förut. Ost och smör gjordes i bondhemmen och såldes, när man kom åt. Larsson bara förde ihop det, gjorde det till affär, organiserade det, som det heter. Han hade en alldeles märkvärdig organisationsförmåga, och en fantasi hade han, som omfattade allt. Och det märkvärdiga var, att han även kunde omsätta sina planer i handling, få sina drömmar att antaga verklig gestalt. Han drömde om mejerier, handelslägenheter och hus i långa banor, och

allt, vad han drömde om, var verklighet. Han började med mjölk, fortsatte med manufakturer, stickade trikå (fabriksmässigt), bakade bröd och när han inte kunde slå under sig alla tänkbara affärsgrenar och förmedla alla varutransaktioner inom länet, så slog han sig på varuförsäkring. På så vis fick han ändå sin hand med över

Penningby och Harpa klint.

allt, där det gällde varuutbyte eller affärer. Det var en mycket märkvärdig kronojägare. För honom blev också stugan till sist allt för trång, det kan man ju förstå. Han lämnade sysslan åt en annan, drog själv ut i världen och blev både grosshandlare och direktör.

Ja, detta var Lilla Råggärdets historia. Nu lämna vi det.

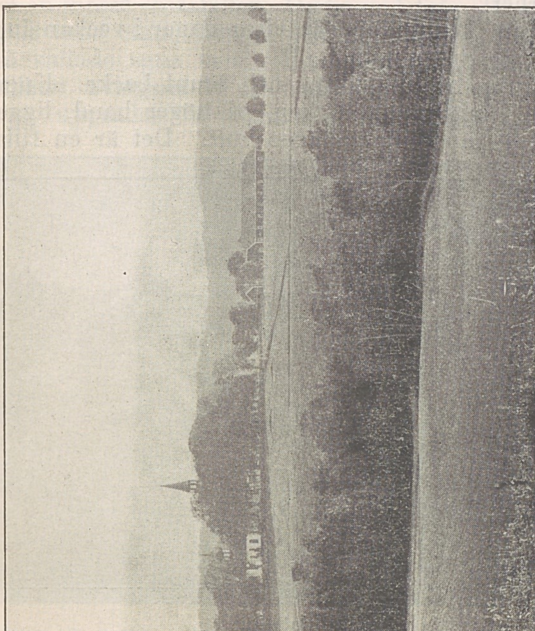
På andra sidan vägen ligga Skogstorp, Nysätter, Humledal och Bölsätter. Det senare alldeles invid Båven. Här på en kulle vid sjön ha vi en sådan där riktigt gammal »antik» ryggåsstuga. Den har nu blivit degraderad till slöjdstuga, sedan man byggt upp ett nytt hus, men den står där i alla fall, finns kvar som ett intressant exempel på våra förfäders byggnadssätt. Det finnes ju många dylika stugor i behåll, men de böra också bevaras väl, ty vi ha icke så många minnen kvar, att vi ha råd att lättsinnigt förstöra dem.

Vi ge oss ånyo upp till stora vägen. Där skogen slutar, tar en vid öppen dalgång vid. Nu äro vi inne på Öster-Malma ägor. Till vänster berg, till höger slätt. Jämn, fin väg, som sluttar nedåt.

Vi se en skymt av Malmasjön och Öster-Malma. Det är en mycket vacker landskapsbild vi ha framför oss, och vid vägkanten nicka blåklockor med vänliga blå ögon. De äro ej av de vanliga, mest förekommande sorterna, botanisten kallar dem Campanula patula. De äro små som rotundifolia, men ha mörkare, mer i violett stötande färg och vidare blomkalk.

Vi ta nu av åt höger. Här skär en vik av Båven in mellan höga, bergiga stränder, och här ha vi en gammal gård, som heter Penningby. Tätt förbi gården flyter ån, som leder Malmasjöns vatten ut i Båven, och på dalgångens östra sida torna bergen upp sig högt och brant. Den imponerande bergshöjd, vi här skåda, kallas av allmogen för Harpa klint.

Denna dalgång är vacker. Bergen, skogen och det blåa vattnet! Och på dalbottnen de

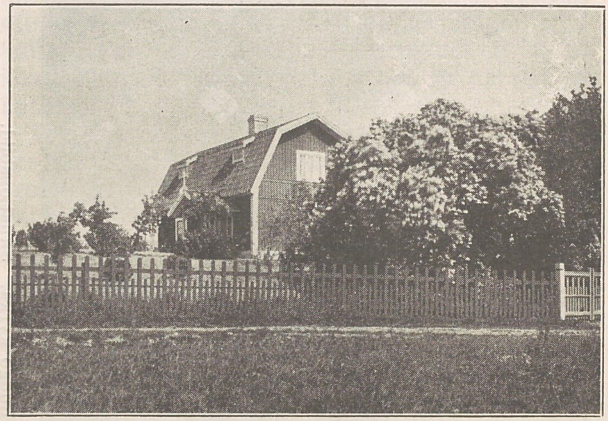

Ludgo kyrka. Situationsbild.

röda stugorna, försvinnande små mot naturens storhet!

Från Penningby går vissa dagar i veckan ångbåt till Sparreholm.

Sedan ha vi en lång och brant backe. Ungefär i mitten av backen, på höger hand, ligger en ny handelsbod, Båvenshult. Det är en filial

Fnöska.

av Smedbergs affär vid Aspa. Likt huvudaffären är den välskött och välsorterad.

I slutet av backen ha vi Ludgo missionshus. Det innehåller bostadsrum för predikanten och en ganska rymlig samlingssal. Men innan vi hinna dit, ha vi en väg, som tar av mot nordväst. Det är Sofielundsvägen. Vi slå in på denna väg. Terrängen är mycket bergig och skogig. Det bär, som man säger, backe upp

och backe ner. Och under vår vandring påträffa vi en massa småställen. De ligga dels invid vägen, dels inne bland bergen och utgöras till en del av så kallade egna hem. Ibland närma vi oss sjön, ibland avlägsna vi oss från den. Då vi närma oss, uppradas de vackraste landskapsvyer för

Vägen till Sofielund. Oljemålning av Amadeus Bianchini.

våra ögon. Båven är beryktad för att vara vacker och ryktet överdriver inte därvidlag. Vi komma till Fnöska. Det är ett litet bondställe, beläget högt, öppet och med härlig utsikt över sjön, ehuru ej omedelbart intill. Det är en rätt egendomlig byggnad, ett fodral helt rätt och slätt. Till det yttre en liten vacker, ljusgul villa med veranda, trädgård och syrener, magni-

fika, praktfulla syrener, men invärtes är det en vanlig torpstuga med rum och kök. Och vill man njuta sitt eftermiddagskaffe på verandan, så får man bära ut det på den andra sidan och gå huset runt med det. Men sedan kan man också njuta icke enbart av kaffet, utan även av en förtrollande natur.

Fodralet är naturligtvis tillkommet i spekulationssyfte, tillkommet för att locka rika köpare av herrskapsklass att slå sig ned där. Och hade det inte varit så avlägset, så hade nog avsikten lyckats. Nu erinrar det något om Potemkin, gör sig emellertid bra, bryter landskapsbilden förträffligt med sitt ockragula inslag till grönt och blått och rött. Ekonomibyggnaderna äro ju alltid röda på småställena.

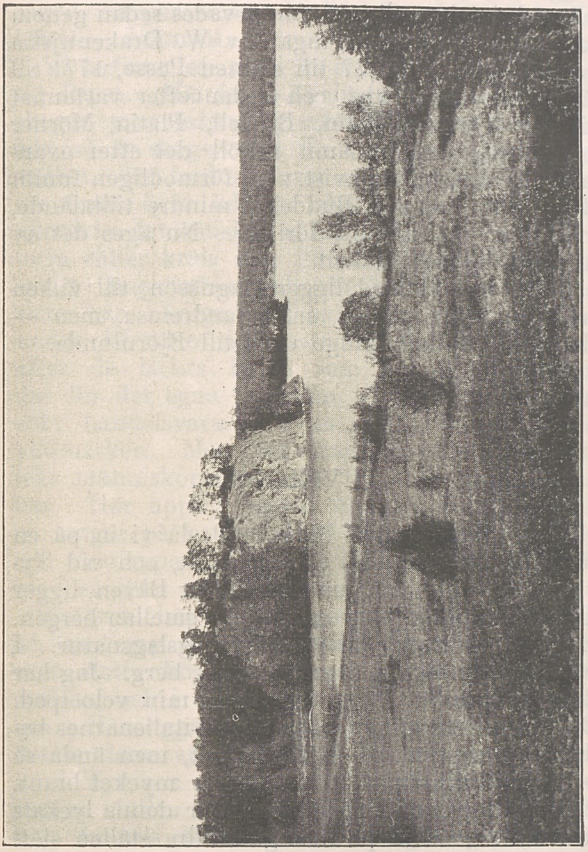
In i skogen igen, ned i hålvägar, upp för backar! Hällen och Sjögedalen passeras, gamla, trevliga, måleriska bondgårdar.

Och här emellan berghällarne plöjes och sås och skördas nu som i far och farfars tid. Åkrarne utvidgas och skogen glesnar.

Här låg fordom en bondgård, som hette Musko, och en utgård, som hette Mallinge, fanns även på »Storlandet». De äro försvunna nu, men gamla Ludgobor minnas dock namnen.

Men vi fortsätta, passera ett skolhus och komma så ut på ett bördigt slättland. En allé säger oss, att vi nalkas en herrgård. Att anlägga en allé är ju alltid en överloppsgärning, bönderna hava icke sinne för sådant. De förstå det praktiska, skönhetssinne sakna de.

Här ute ytterst på udden, ty vi befinna oss på en i Båven utskjutande landtunga, ligger också en stor gård. Vi upptäcka det rätt snart.

En vik av sjön Båven.

Det är Sofielund, fordom kallat Buddebol. Sofielund, ett mantal frälse, ägdes på 1600-talet av riksrådet Johan Skytte, förvärvades sedan genom köp från dennes arvingar av W. Drakenhjelm på Malma, kom 1677 till släkten Posse, 1771 till fru Sofie Palmkvist och sedan efter vartannat till familjerna Felldin, Bredell, Platin, Mörner och Georgi. Sitt namn erhöll det efter ovannämnda Sofie Palmkvist, som förmodligen funnit det gamla namnet Buddebol mindre tilltalande, vilket må vara henne förlåtet. Nu äges det av änkefru Ebba Högstedt.

Bortom Sofielund ligger Dagnäsön, till vilken man kommer på en smal landremsa, men — den hör icke till Ludgo utan till Björnlunda.

VIII.

På återvägen från Sofielund slå vi in på en biväg. Den för oss till Tyviken, och vid Tyviken, en smal, inskjutande vik av Båven, ligger Tyviks såg i ett skrymsle, djupt emellan bergen. Här ha vi ett stycke verklig bergslagsnatur. I väster höjer sig ett mycket brant berg. Jag har klättrat upp för det, medförande min velociped. Det är ju ingenting jämfört med italienarnes bedrifter i alperna nu under kriget, men ändå så — måste jag skryta, ty berget är mycket brant, visserligen bevuxet med skog, där denna lyckats få rotfäste, men på många andra ställen slätt och halt. Men man har en utsikt där uppe, en hänförande utsikt. Det är, som jag sade, bergs-

lagsnatur. Höga berg med tall och gran, rad efter rad, skikt över skikt. Och i djupet ligger sågen, ett par små röda fläckar och en liten bit blått — dammen.

Vi befinna oss nu i en skogsregion på gränsen till Ripsa. Här fanns åtminstone fordom väldiga skogar, men sedan sågverksbolagen fått fara fram här, så är skogen rätt illa medfaren. På många ställen, där fordom furor susade, sveper vinden nu fram över ödsliga slätter, där stora stenar, liknande fantastiska vidunder, skjuta rygg, och torra rötter kräla som jättelika reptiler bland de tovigt hopsnodda hallonbuskarne. Ja, hallon växa här, härliga, söta hallon, och hit vallfärda under bärtiden skaror av »käringar och ungar» efter de läckra bären, som, om de inte användas för det egna hushållet, alltid utgöra en eftersökt handelsvara. Vi äro således uppe i själva vildmarken. Men var finns en vildmark, där icke människorna satt sig fast? Så är det också här. Här uppe i bergen finna vi en hel koloni av stugor på kort avstånd från varandra, stugor och åkerlappar och oftast kring stugorna till och med en liten trädgård.

Naturen här är rätt egendomligt danad. Det är, som jag nämnde, ganska högländt. Men genom detta högland löper en nära på snörrät spricka, och i denna spricka har samlat sig vatten. Här ligga tvenne små sjöar i en rad. Och det är dessa sjöars vatten, som vid sågen rinner ut i Tyviken. Och vid sjöarne finna vi naturligtvis ställen. Där, varest möjligheter för odling funnits, har människan slagit sig ned. De mindre lyckligt lottade ha här fått en torva att odla och dra sig fram på, sedan all bördig jord

i de stora dalarne tagits i beslag av deras lyckligare gelikar, och här leva de nu ett strävsamt och torvtigt liv, som pioniärer, i ständig strid mot naturens karghet. Men jag tror, att de i allmänhet äro nöjda med sin lott, därom talar främst den ordning och snygghet, som man i allmänhet finner i den trånga stugan. Jag har många gånger suttit vid kaffebordet hos dessa hederliga skogsbor — det var förr, i den gamla goda tiden, då rykande kaffe och doftande färskt bröd vankades — men varför tala om det, det väcker ju bara till liv sorgliga känslor, jämförelser och bitterhet. Oförgätliga äro emellertid dessa minnen, tiden, kriget och olyckorna kunna icke förjaga dem.

Vid en av sjöarne ligger ett ställe, som heter Emtvik. Det stället skall jag nu tala om, ty här har det alltid varit liksom litet underligt.

Jag har förut nämnt, att man förr i världen brukade hänga upp små ruskor av ljung och lingonris på spikar inuti skorstenen och mellan bjälkarne i ladugårdstaket. Dessa skulle hålla gastarna fjärran från djur och människor, sades det. Vid Emtvik satt hela skorstenspipan full av dylika. Att riva ned dem var enligt folktron förenat med livsfara. Men det var en, som kom dit, som vågade riva ned dem, och han blev inte alls straffad, tvärtom, allt har gått honom väl i händer. Han sitter nu som arrendator på en stor gård. Han har genom arbete, sparsamhet och tur slagit sig bra fram. Så där ser man, vad värde skrocket har. Men förr trodde man blint.

Tidigt en morgon skulle husbonden fara bort. När han kom ut till stallet, fick han höra ett

så konstigt ljud. Han stannade och lyssnade och blev allt mera betänksam. Det var bestämt något i olag. Ja, det var bestämt trollen, som voro framme.

Nu var saken den, att alldeles bakom stallet låg ett stort berg, och i berget bodde någon, vilkens existens icke ens den mest skeptiske be-

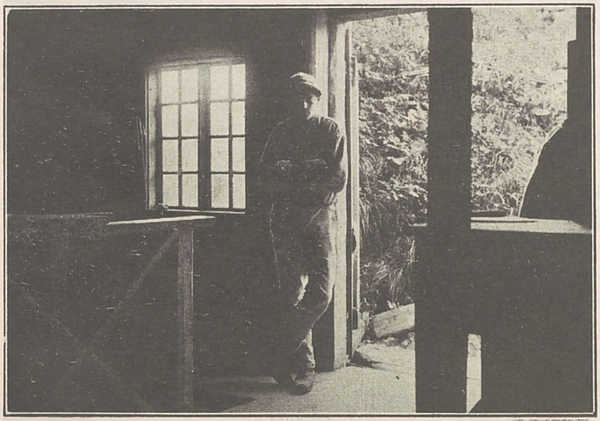

Tyviks såg.

höver tvivla på, nämligen — eko. Men det tänkte inte bonden på, det låg ju alldeles *för* nära till hands. Vid pass 3 kilometer från Emtvik bodde en gammal skomakare. Denne var ute tidigt på morgonen för att hugga sig litet kaffeved, och när skomakaren högg, så lät det »tjo», och då svarade det likadant i berget.

Men bonden vart rädd. Det var ju, vad man

kallar för självsuggestion detta. Han vart så rädd, att han blev sjuk. Men nu heter det ju så, att man skall tiga, om man hört eller sett något. Därför vågade han inte tala om för sin gumma anledningen till sjukdomen. Han bad henne bara mäta armarne på honom och hälla varm aska och glödande kol mellan skjortan och kroppen. Då förstod hon, att det var allvarligt

Högsätters kvarn.

och bud skickades efter en gumma, som kunde »göra åt» folk. Hon infann sig, tog några hårstrån, några avklippta naglar och litet annat smått och gott därtill. Så borrade hon ett hål i en tall, som stod på en hundra meters avstånd från husen, stoppade in alltsammans i hålet, satte en propp i, och så var trolldomen hävd, och bonden kunde tänka på att bli frisk, som han naturligtvis snart blev, enär han aldrig varit sjuk.

Det var då det! Men Emtvik har alltid varit ett underligt ställe. Det var inte så värst många år sedan, det var en undergörande fru, som höll mottagning där, en som botade både djur och människor genom att klippa över dem. Och allmogen bar dit både kött och bröd och pengar.

Väster-Malma.

Man kom dit för att rådfråga henne och söka bot för någon krämpa, och man fick den upplysningen, att hela kreatursbesättningen hemma var dödssjuk eller tänkte att bli det, och i förskräckelsen betalade man femtio kronor, för att hon skulle klippa över både ägare och kor. Den kloka frun for hem med en duktig reskassa efter några veckors sejour, men nu, sedan tron av-

dunstat och förnuftet vaknat, gå hennes klienter och skämmas för att de låtit lura sig.

Från Emtvik kan man, sedan man granskat ett gammalt portlider, ta vägen till Bysjön eller till Ön' (i Ludgo stavas det Öhn och uttalas som Öhna, Tham stavar det Öen). Därifrån kan man

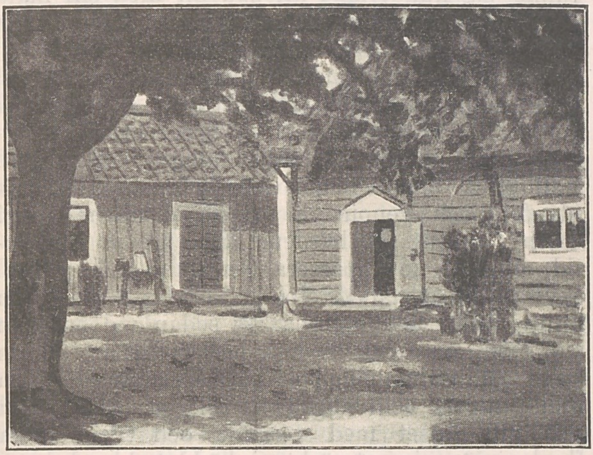
Selberga.

fortsätta söderut förbi Nytorp och Kryckeläng eller taga vägen över åt Finsta och Sättra.

Sättra är en gammal bondgård, vackert belägen på en höjd. Markerna slutta ned mot en dalgång, genom vilken en å flyter. Vi ha här återigen ett av dessa tacksamma, måleriska motiv, som vi påträffat så många i Ludgo.

På andra sidan av dalgången ligger Högsätters kvarn. Den är relativt ny. Det har nog även

i forna tider legat en kvarn här, men anordningarna voro då ytterst primitiva. Den drevs av ett stort hjul, som satt rätt upp och ner på spindeln, ett vågrätt hjul således, under kvarngolvet. Det påminde något om en turbin. För något över två hundra år sedan lär Högsätters kvarn ha brunnit.

Kryckeläng. Målning av Amadeus Bianchini.

Nu är det något helt annat än fordom. Vattnet är uppdämt genom en hög damm. Kvarnen är fullt modärnt inredd och jämte sågen inrymd i ett stort trähus. Jag har redan berättat om, att kvarnen förut låg vid Värlund, men då ägarne av de stora ängarne omkring Eknaren blevo eniga om sjösänkning, måste kvarnen vid Värlund bort. Ägare av denna var jägmästare

Kindstrand. Han satte sig först emot, men till sist lyckades man övertala honom, och sedan bönderna betalat honom fullt vederlag för fallet — penningar hjälpa, som vi veta, för allting — flyttades kvarn och såg till Högsätter. Anläggningen förbättrades yttermera genom insättandet av en hyvelmaskin, och då ny väg anlagts, så funno sig kunderna i att åka dit med sin mäld och sitt sågtimmer, och frekvensen blev från första början ganska livlig.

Vid Högsätter vända vi, passera ånyo Sättra, fortsätta stora vägen, Ripsa-vägen, och komma genom en skog fram till vägen: Gnesta—Nyköping. I själva korsvägen ligger en smedja. Vanligtvis håller någon bonde med sin skjuts utanför, och genom de öppna dörrarne se vi elden flamma på härden. Här ta vi emellertid av mot norr, passera Österlund och Valsta, skymta på avstånd Selberga, färdas ned för en brant backe och befinna oss sedan vid en liten sjö med vass och fräken i stränderna. På en kulle på andra sidan se vi Kryckelängs gamla röda stugor, och längre bort ligger Ön. Det lilla vita huset med veranda och tvenne vita flyglar gör sig utmärkt, inbäddat bland lummiga träd, som det är, från landsvägen, när man kommer från Malmasidan. Ön är ett vackert ställe, det är inte tu tal om.

Förr, innan den nya vägen blev anlagd, fortsatte landsvägen rätt upp i berget, rätt upp för den hiskligt branta Långbrobacken. Nu svänger den omkring berget, men förr gick den förbi Långbro, Lindsberg och Stocktorp. Omkring Ön var vatten. Det säger oss ju själva namnet. Då

färdades man här i båt över sjön, när man skulle till kyrkan.

Medan jag nu stannar nedanför Långbrobacken och beklagar alla de hästar, som skola upp och ned här, rinner mig en liten historia i minnet om en skämtsam bonde från Mallinge. Han hade en dag varit inne i Nyköping och passade på hemvägen på att spela några mjölkerskor ett spratt, som alls inte var gentlemannalikt.

På den tiden hade borgarne ofta lantgårdar utanför staden. En dylik ägdes av en garvare. Kvällar och morgnar fingo hans jungfrur gå dit och mjölka. Det var ju besvärligt, men vad frågar husbondfolk efter detta? En kväll, som alla andra, voro flickorna på väg ut till lantgården. Mallingebonden, som kom från staden, körde om dem ett stycke från tullen. Då de fingo se bonden, ropade de an honom och frågade, om de inte kunde få åka med honom. Han stannade och bad dem stiga upp. Det gjorde de, men så fort de kommit upp i vagnen, gav han hästarne ett piskrapp, så att de satte av i fullt sken, och så fortsatte han att köra det fortaste hästarne förmådde springa, döv för flickornas gråt och böner, ända tills han kom till skräddarns i Grind, den lilla stugan här nedanför backen. Hästarne, som sprungit två mil i sträck, orkade inte upp för Långbrobacken, och då passade flickorna på att kravla sig av. Hade inte Långbrobacken varit, hade de fått följa med ända ut till Storlandet. Så är benämningen på Sofielundshalvön. Till mjölkdags nästa morgon voro flickorna hemma vid garvarens egendom igen, men inte förr. Man kan

föreställa sig, huru svårt de hade att ta sig hem ensamma på natten, obekanta med vägen.

Om vi nu fortsätta, komma vi till Väster-Malma. Om denna gård säger oss Tham, att den köptes från kronan av Åke Axelsson Natt och Dag till Åboö i Ripsa år 1640. År 1686 lydde den under Ludgonäs. Sedermera har den lytt under Öster-Malma men blivit såld därifrån. För några år sedan tillhörde den Södra Södermanlands Egnahems Aktiebolag, som styckade en del av området och sålde ifrån tomter och torp. Ett dussintal familjer hava härigenom kommit i besittning av en egen jordlapp och en egen stuga. Corps de logiet, som är så snarlikt Torpestas, att man kan gissa sig till, att samma byggmästare uppfört dem bägge två, ligger på en backsluttning med baksidan mot åkrarne. Det är ett vitt hus, som verkar solitt, och är omgivet av en vacker trädgård. Och här sluta mina skildringar från Ludgo.

SÖRMLÄNDSKA SOCKNAR

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

TEXT.

ILLUSTRATIONER.

Gnesta—Sjunda.

Ytter-Enhörna.

Näset.

Björkvik.

Gryt.

Aspa.

Ludgo.